

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ IR HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO IR POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

NACIONALINIS SAUGUMAS IR MAŽOSIOS VALSTYBĖS

Magistro baigiamasis darbas

Autorius

SMNNS19 gr. stud. Nerijus Čapas

Vadovas

doc. dr. Julius Žukas

Klaipėda, 2020

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO LYDRAŠTIS

Nerijus Čapas

.....
(darbo autoriaus vardas, pavardė)

Nacionalinis saugumas ir mažosios valstybės

.....
(darbo pavadinimas lietuvių kalba)

Patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas magistro baigiamasis darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas Klaipėdos universitete ir kitose aukštosiose mokyklose.

Nerijus Čapas

.....
(darbo autoriaus vardas, pavardė ir parašas)

Sutinku, kad magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 m. Klaipėdos universiteto studijų procese.

Nerijus Čapas

.....
(darbo autoriaus vardas, pavardė ir parašas)

Magistro baigiamąjį darbą ginti

.....
(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

doc. dr. Julius Žukas

.....
(data)

.....
(darbo vadovo vardas, pavardė ir parašas)

Baigiamasis darbas įregistruotas katedroje

.....
(data)

Alvyda Obrikienė

.....
(katedros sekretoriaus (-ės) vardas, pavardė ir parašas)

Magistro baigiamąjį darbą ginti

.....
(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

Jaroslav Dvorak

.....
(data)

.....
(katedros vedėjo vardas, pavardė ir parašas)

Recenzentu (-ais) skiriu

.....
(įrašyti recenzento (-ų) vardus, pavardes)

Jaroslav Dvorak

.....
(data)

.....
(katedros vedėjo vardas, pavardė ir parašas)

SANTRAUKA

Čapas N. (el. paštas: nerijus.capas@gmail.com). Nacionalinis saugumas ir mažosios valstybės. Nacionalinio saugumo studijų magistro programos baigiamasis darbas. Darbo vadovas doc. dr. J. Žukas, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2020 m. – p. 62.

Tyrimo objektas. Mažųjų Europos regiono valstybių nacionalinis saugumas.

Darbo tikslas – išanalizuoti Europos regiono mažųjų valstybių nacionalinio saugumo interesų realizaciją pakitusiomis saugumo aplinkos sąlygomis. Tikslu siekiama analizuojant ir interpretuojant mokslinę literatūrą, publikacijas, dokumentus bei teisės aktus. Apibrėžiama mažosios valstybės samprata ir jos saugumo interesų realizavimo specifiniai bruožai. Atliekama pagrindinių regioninio saugumo organizacijų – NATO ir ES veiklos struktūrinė ir funkcinė analizė, nustatomos mažųjų valstybių galimybės sau naudinga linkme įtakoti šių organizacijų vykdomą politiką.

Nustatyta, kad mažoji valstybė tarptautinių santykių sistemoje pasižymi neišvengiama galios asimetrija ir nėra pajėgi savarankiškai užsitikrinti gyvybiškai svarbių interesų apsaugos bei turi ribotas galios projektavimo galimybes už savo sienų ribų. Siekdama apginti nacionalinius interesus, turi orientotis į politinius ir karinius aljansus, išnaudoti tarptautinių santykių sistemos ir tarptautinės teisės apsaugos galimybes, aktyviai dalyvauti diplomatinėje veikloje ir jei sugebės veiksmingai taikyti šiuos metodus, jos santykinė galia pasaulinėje sistemoje gerokai viršys disponuojamus resursus.

Analizuojant ES ir NATO institucijų veiklą, konstatuojama, kad mažosios Europos valstybės, pasinaudodamos kolektyvinės gynybos ir bendrosios rinkos instrumentais gali projektuoti savo galią regioniniu ir globaliniu lygiu. Šiose institucijose susiformavo mažosioms valstybėms priimtina, į kompromisą orientuota, sprendimų priėmimo kultūra, o politinė galia ir įtaka globaliniu lygmeniu šiandien neturi lygių. Analizuojant Rusijos konfrontacijos su Vakarais situaciją paaiškėjo, kad ši susivienijusiai Europai nepajėgi mesti ne tik ekonominio, bet ir karinio iššūkio, apsiribodama regioninio pobūdžio grėsmėmis Baltijos ir Juodosios jūros regionuose.

Atliekant Lietuvos nacionalinio saugumo politikos strateginių dokumentų analizę nustatyta, kad Lietuvos nacionalinio saugumo politika yra nuosekli, racionali, aktyvi ir koreguojama pagal saugumo aplinkos pokyčius. Kaip mažoji valstybė ji linkusi išnaudoti NATO ir ES teikiamas galimybes, plėtoja daugiašalius santykius Baltijos ir Šiaurės šalių formate, skatina ES ir NATO plėtrą Rytų kaimynystės šalių link. Dėl pakitusios saugumo aplinkos Lietuva buvo priversta plėsti savo karines pajėgas ir didinti sąjungininkų pajėgų dislokavimą regione.

Raktažodžiai: nacionalinis saugumas, mažoji valstybė, ES, NATO, aljansas, integracija, atgrasymas.

SUMMARY

Čapas N. (e-mail: nerijus.capas@gmail.com). National security and small states. Final work of the Master's programme of national security studies. Labour leader doc. dr. J. Žukas, Klaipėda University: Klaipėda, 2020 – p. 62.

Subject of the study. National security of the small countries of the European region.

The aim of the work is to analyse the realisation of the national security interests of small states in the European region in the changed security environment. Therefore this work analysis and interprets scientific literature, publications, documents and legislation. The concept of a small state and the specific features of realising its security interests are defined. A structured and functional analysis of nato-EU activities by the main regional security organisations, identified the potential of small states to influence their policies in a useful way.

It was found that in the international relations system a small state is characterised by unavoidable asymmetry of power and is not able to independently secure the protection of vital interests and has limited power design capabilities beyond its borders. In order to defend national interests, it must focus on political and military alliances, exploit the possibilities of the system of international relations and the protection of international law, actively participate in diplomatic activities and, if able to use these methods effectively, its relative power in the global system will go far beyond the resources available.

The analysis of the activities of the EU and NATO institutions finds that small European countries can project their power at regional and global level through collective defence and single market instruments. These institutions have developed a compromise-oriented decision-making culture acceptable to small countries, political power and influence at the global level today do not have equal levels. The analysis of Russia's confrontation with the West has shown that after Europe became united, Russia became unable to challenge not only on economical but also on military levels, therefore, it limited its threats to a regional ones-in the Baltic and Black Sea regions.

The analysis of the strategic documents of the National Security Policy of the Republic of Lithuania determined that Lithuania's national security policy is consistent, rational, active and adjusted according to changes in the security environment. As a small state, it tends to exploit the opportunities offered by NATO and the EU, develops multilateral relations in the Baltic-Nordic format, and promotes the development of the EU and NATO towards the Eastern Neighbourhood countries. As a result of the changed security environment, the Republic of Lithuania has been forced to expand its military forces and increase the deployment of Allied forces in the region.

Keywords: national security, small state, EU, NATO, alliance, integration, determent.

TURINYS

ĮVADAS	7
I. MAŽOSIOS VALSTYBĖS NACIONALINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO TEORINIS KONTEKSTAS	10
1.1. Nacionalinis saugumas ir jo indikacijos	10
1.2. Mažosios valstybės samprata tarptautinių santykių sistemoje	14
1.3. Mažosios valstybės nacionalinio saugumo užtikrinimo specifiniai bruožai	17
II. MAŽŪJŲ VALSTYBIŲ NACIONALINIO SAUGUMO PROJEKCIJOS EUROPOS REGIONINĖJE SAUGUMO SISTEMOJE	22
2.1. Geopolitinės situacijos pokyčiai Europos regione	22
2.2. Mažųjų valstybių nacionalinio saugumo interesų realizacija NATO	27
2.3. Europos bendroji saugumo ir gynybos politika mažųjų šalių aspektu	30
III. LIETUVOS NACIONALINIO SAUGUMO INTERESŲ REALIZACIJA	36
3.1. Lietuvos nacionalinio saugumo grėsmės ir iššūkiai	36
3.2. Lietuvos pastangos užtikrinti nacionalinį saugumą ES ir NATO struktūrose	41
3.3. Lietuvos kariuomenės pajėgumai užtikrinantys valstybės nacionalinį saugumą ...	45
IŠVADOS	49
LITERATŪRA	53
PRIEDAI	61

IVADAS

Temos aktualumas. Mažųjų valstybių vaidmuo tarptautinių santykių sistemoje ir jų patiriami iššūkiai nacionaliniam saugumui ilgą laiką tarptautinių santykių disciplinai nebuvo aktualus mokslinių tyrimų objektas. Tarptautinių santykių sistema ir jos funkcionavimo principai buvo analizuojami kaip didžiųjų valstybių tarpusavio sąveikos laukas, kuriame mažųjų valstybių likimas mažai kuo pasikeitė nuo Atėnų ir Melo dispuo, vykusio Peloponeso karo (Graikijos civilizacijos klasikinis laikotarpis) metu. Į Melo atstovų bandymus remtis tam tikromis teisės ir teisingumo bei racionalumo argumentais, atėniečiai atsakė, kad didžiosios valstybės elgiasi taip kaip jos gali elgtis, o mažosios valstybės tiesiog privalo tam paklusti ir susitaikyti (Bielskis 2003, p. 15).

Pasibaigus Šaltajam karui globalinės karinės konfrontacijos grėsmė sumažėjo, todėl tokioje, sąlyginai ramioje sistemoje, tyrėjai pradėjo skirti didesnę dėmesį mažosioms valstybėms, jų vietai ir pozityvioms funkcijoms, kurias pastarosios suteikė sistemos stabilumui užtikrinti. Po to kai Rusija pradėjo peržiūrėti savo santykius su Vakarais ir ėmė laikytis agresyvios retorikos bei jos realizacijos Gruzijoje, Kryme, Rytų Ukrainoje ir Sirijoje, žlugo Europos pastangos kurti savarankišką saugumo sistemą, kas liudijo *postšaltojo* karo epochos pabaigą bei būtinybę iš naujo peržiūrėti Europos valstybių nacionalinio saugumo koncepciją ir instrumentus. Tarptautinių santykių sistemai pasiekus tam tikrą turbulentinę būklę, daugelis mokslo bendruomenės atstovų bei saugumo ekspertų tuoj pat grįžo prie Šaltojo karo laikų tarptautinių santykių sistemos funkcionavimo modelių ir koncepcijų bei realistinio pobūdžio tarptautinės politikos aiškinimo. Tai nėra teisinga strategija, nes šis konfliktas (greta panašumų) turi ir unikalių, tik jam būdingų bruožų ir iššūkių, kuriuos būtina moksliskai analizuoti ir įvertinti. Specifinius iššūkius nacionaliniam saugumui patiria ir mažosios valstybės, todėl naujai atsiradusių mažųjų valstybių patiriamų nacionalinio saugumo grėsmių analizė vėl tapo aktuali mokslinių tyrimų objektu.

Darbo problema. Magistro baigiamajame darbe formuluojamas probleminis klausimas kokių specifinių iššūkių savo nacionaliniam saugumui patiria Europos regiono mažosios valstybės ir kokiomis priemonėmis Lietuva, kaip Rusijos kaimynystėje esanti mažoji valstybė, bando neutralizuoti kylančias grėsmes savo nacionaliniam saugumui.

Ginamasis teiginys. Pakitusi geopolitinė padėtis padidino karinės konfrontacijos pavojų Europos regione. Lietuva, būdama mažoji valstybė, kurios išorinė siena eina geopolitinių tektoninių blokų lūžio linija, susidūrė su būtinybe iš naujo perkonstruoti savo nacionalinio saugumo užtikrinimo strategiją, skirdama tam didesnius materialinius išteklius bei sustiprindama karinę nacionalinio saugumo politikos komponentę.

Temos ištirtumas. Mažųjų valstybių nacionalinio saugumo užtikrinimo problematika, įvertinus saugumo aplinkos pokyčius Europoje, nėra labai plačiai ir sistemiškai nagrinėjama tema. Europos ir globalinės saugomos architektūros funkcionavimo klausimus analizuoja J. A. Boyd (2017), K. Haugevik ir P. Rieker (2017), B. Buzan ir O. Weaver (2003), V. Isoda (2017), M. O’Hanlon (2017), M. Mellander, H. Mouritzen (2016), N. Græger ir K. Haugevik (2011), R. Lopata ir N. Statkus (2006), Motieka ir kt. (2005), G. Vitkus (2005 a) ir (2015 a), K. Smolen (2012) ir kiti autoriai.

Mažųjų valstybių funkcionavimo Europos regiono saugumo sistemos problemas analizavo G. Baldacchino, A. Wivel (2020), A. Wivel (2016), R. Steinmetz, A. Wivel (2016), Ž. M. Vaicekauskaitė (2017), R. Pedi, K. Sarri (2019) T. Long (2017) (a) (b), S. Nasra, P. Debaere (2012), V. Urbelis (2012) ir (2015), G. Vitkus (2005 b) ir (2015 b).

Lietuvos patiriamus geopolitinius ir nacionalinio saugumo bei specifinius saugumo iššūkius analizavo E. Bajarūnas (2013), I. Gajauskaitė (2013), E. Matulionytė (2008). S. Trainauskienė (2013), F. Žigaras (2002), R. Žilinskas (2016), A. Nugaraitė (2013), K. Budrys (2007), G. Česnakas (2010), G. Miniotaitė (2010) G. Miniotaitė ir D. Jakniūnaitė (2001), I. Karpavičiūtė (2013), Ž. Vaičiūnas (2009) ir kiti autoriai.

Tyrimo objektas – Mažųjų Europos regiono valstybių nacionalinis saugumas.

Tyrimo tikslas – Išanalizuoti Europos regiono mažųjų valstybių nacionalinio saugumo interesų realizaciją pakitusiomis saugumo aplinkos sąlygomis.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti pagrindines teorines koncepcijas dėl mažųjų valstybių vaidmens tarptautinių santykių sistemoje;
2. Išryškinti Europos Sąjungos ir NATO institucijų vaidmenį užtikrinant Europos saugumą bei galimus jų tarpusavio prieštaravimus;
3. Įvertinti Lietuvos pastangas užtikrinant nacionalinio saugumo grėsmių neutralizaciją pakitusios saugumo aplinkos kontekste.

Tyrimo struktūra ir metodai. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys analitinės baigiamojo darbo dalys, kurių kiekviena atskleidžia baigiamojo darbo uždavinį. Pirmojoje analitinėje darbo dalyje, taikant mokslinės literatūros analizės bei interpretavimo ir sisteminį metodus, analizuojama mažosios valstybės samprata, mažų valstybių vaidmuo ir funkcijos tarptautinių santykių sistemoje.

Antrojoje darbo dalyje, taikant struktūrinės ir funkcinės analizės metodus, nagrinėjami mažųjų valstybių nacionalinio saugumo iššūkiai Europos regione. Aptariami nauji geopolitiniai iššūkiai su kuriais susiduria Europos valstybės. Įvertinamos mažųjų valstybių galimybės užtikrinti

savo nacionalinį saugumą pasitelkiant Europos Sąjungos ir NATO institucijas bei galimus šių institutų tarpusavio prieštaravimus.

Trečiojoje darbo dalyje, analizuojant strateginius dokumentus bei taikant lyginamosios analizės metodus, analizuojamos Lietuvos pastangos neutralizuoti nacionalinio saugumo iššūkius, įvertinant pakitusią Lietuvos saugumo aplinką. Taip pat vertinamas tokios politikos racionalumas ir sistemiškumas.

Magistro baigiamajame darbe išdėstyta informacija pateikiama išvadose, taikant apibendrinimo metodą.

I. MAŽOSIOS VALSTYBĖS NACIONALINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO TEORINIS KONTEKSTAS

1.1. Nacionalinis saugumas ir jo indikacijos

Pagrindinis tarptautinių santykių, kaip mokslinės disciplinos, tyrimų objektas yra nacionalinis saugumas arba globalioji tarptautinė saugumo struktūra, kurios pagrindas yra valstybių nacionalinio saugumo sistemų tarpusavio sąveika. Mokslininkų bendruomenėje šiuo metu iš esmės yra pasiektas konsensusas dėl nacionalinio saugumo sampratos apibrėžimo. Bendriausią nacionalinio saugumo sampratą mokslinėje literatūroje pateikė britų mokslininkas B. Buzan fundamentalioje tarptautinių santykių disciplinos monografijoje „Žmonės, valstybės ir baimė“ (1997). Autorius teigė, kad nacionalinis saugumas yra „valstybių ir visuomenių sugebėjimas išsaugoti savo nepriklausomą identitetą ir funkcinį integralumą prieš pakitimų jėgas, kurias ji laiko priešiškomis“ (Buzan 1997, p. 7).

Bet kokia nacionalinio saugumo užtikrinimo koncepcija remiasi keliais universaliais principais. Kertinė nacionalinio saugumo nuostata remiasi: 1) **klasikine suverenumo teorija** – kuri buvo įtvirtinta XVII a. viduryje Vestfalijos taikos sutartimi ir suformavo naują tarptautinių santykių sistemą, kurioje suverenios valstybės tarpusavyje sąveikauja būdamos visiškai savarankiškoms sistemos dalyvėmis ir ribojamomis tik kitų tokių pačių suverenių valstybių interesų egzistavimo; 2) kolektyvine **bendruomenės tapatybe** – neabejotina tiesa, kad kiekviena politinė bendruomenė *a priori* turi savo kertinius interesus ir vertybes, kuriuos ji privalo ginti. (Miniotaitė, Jakniūnaitė 2001, p. 3); 3) **psichologine priešprieša** – nacionalinio saugumo sistema remiasi „Mes ir Jie“ vaizdiniu, kurį geriausiai apibūdina antikos laikų naratyvas, kuomet „geras imperatorius“, esantis šioje sienos pusėje gina oikumeną nuo blogiečių antplūdžio (Matulionytė 2008, p. 94).

Kadangi nacionalinis saugumas yra labai platus reiškinys, mokslininkai analizuodami nacionalinio saugumo problemas yra linkę jas skaldyti į tam tikras analitines kategorijas. Klasikinėse nacionalinio saugumo teorijose šis reiškinys buvo skirstomas į **vidinį ir išorinį saugumą** (priklausomai nuo kur kyla grėsmės šaltinis), taip pat į „**kietąjį**“ ir „**minkštąjį**“ (priklausomai nuo to ar grėsmės turi karinį, ar labiau politinį požymį) saugumą. Deja, tenka konstatuoti, kad vystantis globalizacijos procesams ir pasikeitus karinių konfliktų pobūdžiui darosi sudėtinga atskirti vidinius ir išorinius bei karinius ir nekarinius nacionalinio saugumo užtikrinimo aspektus. Tą puikiai iliustruoja „hibridinio karo“ koncepciją apibūdinanti, vadinamoji Gerasimovo doktrina. Joje teigiama, kad „Rusija, siekdama politinių ir strateginių tikslų, pirmiausiai turi panaudoti nekarines priemones, kurių poveikis daugeliu atvejų yra didesnis nei tiesioginių karinių

priemonių. Šios priemonės – tai politinės, ekonominės, informacinės, humanitarinės ir kitos nekarinės priemonės, pritaikomos koordinuojant su priešiškos valstybės visuomenės protesto nuotaikomis. Nekarinių priemonių panaudojimo tikslas – „paveikti ir trikdyti oponento politinių sprendimų priėmimo procesus, skaldyti karinių ir politinių sąjungų vienybę, išryškinant nesutarimus tarp atskirų šalių. Nustatyta, kad nekarinių priemonių panaudojimo santykis, palyginti su karinių priemonių, turi būti keturis kartus didesnis“ (Bajarūnas, Keršanskas 2018, p. 131). Tai reiškia, kad šalis išnaudodama hibridinio karo doktriną, siekia karinio spaudimo priemones derinti su politiniu, ekonominiu spaudimu, informacinėmis atakomis, o kilus karinio konflikto galimybei, aktyviai išnaudoti priešiškas jėgas, esančias atakuojamos valstybės viduje. Dėl šios priežasties nacionalinio saugumo užtikrinimo problematiką derėtų klasifikuoti pagal grėsmių indikacijas, kurių grupavimas pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė. Nacionalinio saugumo grėsmių grupavimas ir jų indikacijos

Grėsmių grupė ir jos apibrėžimas	Indikacijos
Karinis saugumas – karinės jėgos arba grasinimų naudojimas, siekiant politikos pasikeitimų (Matulionytė 2008, p. 94)	Tiesioginė agresija; Karinė blokada; Grasiniai potencialiu jėgos panaudojimu
Politinis saugumas – grėsmės valstybės institucijų veiklai ir jų legitimumui, politiniam saugumui (stabilumui) (Matulionytė 2008, p. 96)	Terorizmas; Neintegruotos tautinės mažumos; Organizuotas nusikalstamumas (prekyba ginklais, narkotikais žmonėmis); Pasitikėjimas valstybės institucijomis ir tarptautiniais įsipareigojimais
Ekonominis saugumas – kylančios grėsmės nacionalinės ekonomikos augimui ir jos tvarumui (Gelfand ir kt. 2012, p. 843)	Prekybos karai; Sankcijos; Blokados; Tiekimo ribojimai arba piktnaudžiavimas monopoliu
Ekologinis saugumas	Klimato kaita ir stichinių nelaimių prevencija; Užkrečiamų ligų plitimas; Gyventojų senėjimas; Gyventojų migracija
Informacinis saugumas – grėsmės šalies komunikacinio sektoriaus infrastruktūros stabilumui, įprastiniams valstybės komunikacijos ryšiams ir procesams (Janeliūnas 2004, p. 62)	Ryšio kanalų užgrobimas; Karinės komunikacijos kanalų slopinimas; Netikrų naujienų platinimas
Socialinės struktūros saugumas – kolektyvinio politinės bendruomenės identiteto išlaikymas/sukūrimas/plėtra. (Miniotaitė, Jakniūnaitė 2001, p. 4)	Socialinių, religinių ir politinių konfliktų kontrolė; Skurdas ir socialinė atskirtis; Kriminogeninė padėtis; Istorinio palikimo institucionalizacija

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal nurodytus šaltinius

Iš lentelėje pateikiamų duomenų matyti, kad šiuo metu valstybės nacionalinio saugumo užtikrinimo problema įgyja kompleksinį pobūdį ir tampa labai sunku nustatyti tos grėsmės kilimo šaltinį, o labai didelę dalį grėsmių galima efektyviai užkardyti ne tiek išorinės galios projekcijomis, kiek stiprinant vidinį imunitetą prieš galinčias kilti grėsmes nacionaliniam saugumui. Mokslininkai analizuojantys nacionalinio saugumo problematiką yra linkę teikti prioritetą skirtingoms grėsmių grupėms, kurių pagrindu yra formuojamos kartinės tarptautinių santykių teorijos paradigmos. Šiandien tarptautinių santykių disciplinoje vyrauja trys reikšmingos tarptautinių santykių paradigmos.

Realizmo paradigma tarptautiniuose santykiuose akcentuoja valstybės vaidmenį tarptautinių santykių sistemoje ir kuria rekomendacijas kaip išvengti valstybių karinio konflikto. Realistai daugiausia dėmesio skiria „kietojo arba karinio“ saugumo problemoms, o valstybė šioje santykių sistemoje yra pagrindinis žaidėjas, kuris siekia maksimalios savo galios projekcijos kitų šalių atžvilgiu. Tai būtina daryti, nes tarptautinių santykių sistema yra anarchiška, valstybės negali būti tikros dėl kitos valstybės ketinimų, didžiosios valstybės visuomet turės karinių pajėgumų perviršius (Elman 2008, p. 23). Pagrindinis tarptautinių santykių sistemos siekinys turėtų būti jėgų balansas, kurio nei viena pusė nenorėtų pažeisti. Vadovaujantis klasikine jėgų balanso teorija, siekdamas užtikrinti savo nacionalinį saugumą bei sukurti (atkurti) jėgų balansą, valstybės yra linkusios burtis į karinius aljansus. Aljansas – dviejų ar daugiau valstybių susitarimas, kuris susieja jas glaudžiu kariniu bendradarbiavimu, planavimu bei įsipareigojimais ir padeda įgyvendinti bendrus tikslus (Jasutis 2011, p. 20).

Tuo tarpu **idealistai** didesnę dėmesį skyrė tarptautinės tvarkos, teisės principų analizei, o akcentavo humanitarinės teisės vaidmenį tarpvalstybiniuose santykiuose (Petraitis 2012, p. 42). Idealistinė tarptautinių santykių paradigma remiasi klasikinio liberalizmo teorija bei I. Kanto suformuotomis idealistinės taikos prielaidomis, kuriose manoma, kad jei bus sukurtos inkliuzyvinės (maksimaliai piliečius į valdymą įtraukiančios) respublikos tipo valstybės, kuriose vyraus įstatymo valdžia bei konstitucionalizmas, bus plėtojama tarptautinė prekyba ir didinamas dėmesys humanitariniams principams – karas tarp valstybių taps neįmanomu (Navari 2008, p. 31). Dėl tos priežasties idealistai didelį dėmesį skiria institucijoms, kurios turėtų padėti sumažinti bendradarbiavimo kaštus, niveliuoti informacijos asimetriją, ginti teisėtumo principus, moderuoti galimus nesutarimus, derinti interesų skirtumus bei institucionalizuoti esamą padėtį (Navari 2008, p. 39).

Prie racionalistinių tarptautinių santykių paradigmų galima priskirti ir **lošimų teoriją**, kurią labai aktyviai mėgsta naudoti atgrasymo problemas analizuojantys autoriai. Ši teorija teigia, kad valstybės ar jų grupės yra racionalūs aktoriai, kurie siekdami savo tikslų gali rinktis kelias

strategijas (nesiginklavimą, eskalaciją ir deeskalaciją). Jei valstybės pasitiki viena kita, jos abi nesiginkluoja, taip taupo kaštus ir išlaiko jėgų balansą. Jei abi valstybės po ginklavimo varžybų pasirenka deeskalaciją – balansas lieka, tačiau brangia kaina, o jei viena valstybė pasirenka vienašališką deeskalaciją – atsiranda strateginis disbalansas. Tuo tarpu jei ši sistema patiria „trumpą sujungimą“ kyla karinis konfliktas (Zagare 2008, p. 46). Šios teorijos šalininkai paprastai nėra linkę analizuoti platesnio nacionalinio saugumo teorinio konteksto.

Postracionalistinių paradigų stovykloje dominuoja reflektyvistinė (struktūralistinė) tarptautinių santykių doktrina, kuriai nacionalinis saugumas yra naratyvinė kategorija, o nacionalinio saugumo politiką valstybės konstruoja remdamosi savo istoriniu kontekstu. Šios teorijos šalininkų nuomone, bet kokia nacionalinio saugumo problema yra išimtinai vidinis politinės bendruomenės pasirinkimas. Susidūrusi su kokia nors problema, politinė bendruomenė „iš nepolitinės gali ją paversti politine, o politinei problemai suteikti nacionalinio saugumo grėsmės statusą, t. y. jos sprendimui pasitelkti ir legitimuoti ekstraordinarinių galių panaudojimą (Miniotaitė, Jakniūnaitė 2001, p. 7). Labiausiai šioje srityje pažengė Kopenhagos mokykla, kuri po Šaltojo karo pabaigos daug dėmesio skyrė senų lokalinių konfliktų likvidavimo galimybių analizei (McDonald 2008, p. 60). Prie postracionalistinių teorijų galima priskirti Taikos studijas bei feminizmą. Pirmoji mokykla tarptautinius santykius atsisakė nagrinėti per „mes ir jie“ konflikto, galios projekcijų prizmę ir ieškojo sprendinių giluminei taikai įtvirtinti (Lawler 2008, p. 76). Tuo tarpu feminizmas akcentavo moterų problemas karinių konfliktų atveju ir kitus su moterimis susijusius klausimus (Whitworth 2008, p. 106). Tiesa pastarosios teorijos (feminizmas ir Taikos studijos) stokoja kompleksiskumo ir turėtų būti labiau vertinamos ne kaip teorinės paradigmos, o kaip ideologijos.

Apibendrinant galima teigti, kad nacionalinis saugumas yra suprantamas kaip valstybės gebėjimas apginti savo bendruomenę nuo bet kokių išorės grėsmių ir poveikių, tų jėgų, kurias bendruomenė laiko priešiškomis. Iš esmės visos nacionalinio saugumo arba tarptautinio saugumo architektūros analize užsiimančios mokslinės paradigmos yra linkusios sutarti, kad karinės grėsmės minimizavimas (karinio saugumo užtikrinimas) yra bazinis nacionalinio saugumo uždavinys, tačiau tuo pačiu yra akcentuojama, kad nacionalinio saugumo problemos įgauna vis labiau kompleksinį pobūdį, o nacionaliniam saugumui kyla vis daugiau įvairių grėsmių, kurias valstybė privalo identifikuoti ir parinkti tinkamas viešosios politikos priemones tų grėsmių efektyvios prevencijos užtikrinimui.

1.2. Mažosios valstybės samprata tarptautinių santykių teorijoje

„Mažosios valstybės“ sąvoka ir jos vieta tarptautinių santykių sistemoje yra sunkiai apibrėžiamas ir dar sunkiau pamatuojamas socialinės tikrovės reiškinys. Bandydami pateikti mažosios valstybės apibrėžimą sistemoje, mokslininkai yra linkę akcentuoti skirtingus mažosios valstybės požymius. Mokslinėje literatūroje pastebima tam tikra mažosios valstybės statuso apibrėžimų įvairovė ir mokslo bendruomenei iki šiol nepavyko susitarti dėl vieningo mažosios valstybės sampratos apibrėžimo.

Priklausomai nuo to, kuriam aspektui tyrėjai yra linkę skirti didesnę dėmesį, mokslinėje literatūroje varijuojančių mažosios valstybės apibrėžimų įvairovės pavyzdžiai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Mažosios valstybės sąvokos apibrėžimų įvairovė

Aspektas, autorius	Apibrėžimas
Priklausomybė (Mouritzen, Wivel 2005, p. 4)	Mažosios valstybės yra tos šalys, kurios negali pakeisti pagrindinių tarptautinės bendruomenės veiklos kontūrų. Jos yra įstrigę prie esamos galios konfigūracijos ir jos institucinės išraiškos
Ribota galia (Viotti, Kauppi 2010, p. 62)	Turi ribotą galią ir neturi galimybių daryti esminę įtaką nusistovėjusiai pasaulio tvarkai
Struktūrinis spaudimas (Trainauskienė 2013, p. 63)	Mažųjų valstybių elgseną tarptautinėje sistemoje ypač riboja (ir pakankamai gerai paaiškina) struktūriniai veiksniai, priešingai nei didžiųjų valstybių atveju
Pažeidžiamumas (Thorhallsson 2012, p. 136)	Mažosios valstybės yra labiau ekonomiškai, politiškai ir kariniu požiūriu pažeidžiamos ir iš esmės nedaro jokios įtakos tarptautinių santykių sistemai
Intraversija (Larsen 2011, p. 44)	Dėl ribotos galios mažoji valstybė privalo skirti didesnę dėmesį vidinių institutų veiklos intensyvumui ir jų veiklos kokybei
Neatsakomybė (Neumann, Gstöhl 2006, p. 2–5)	Mažosios šalys dalyvauja, tačiau nėra atsakingos už globalinę ar regioninio saugumo architektūrą

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Iš lentelėje pateiktųjų duomenų matyti, kad mažąja valstybe yra laikomas politinis darinys, kurio galimybės įtakoti esamas tarptautinę, ekonominę, politinę ir saugumo sistemas yra labai ribotos. Tokioms valstybėms yra labai sudėtinga užtikrinti savo galios projekciją į išorę, todėl jos privalo labiau orientuotis į išorinės aplinkos sąlygas ir aplinkybes, kurios padėtų pastarosioms užtikrinti savo nacionalinį (politinį, ekonominį, socialinį, informacinį ir kt.) saugumą. Mažoji valstybė visuomet pasižymės karinės galios asimetrija, todėl jiprivalo didesnę dėmesį skirti savo

vidaus institucijų veiklos efektyvumui bei vidinių faktorių, galinčių sukelti grėsmes nacionaliniam saugumui, maksimaliam eliminavimui (kontrolei).

Tiek pat kiek sudėtinga ir problematiška yra apibrėžti mažosios valstybės sampratą, tiek pat sudėtinga yra apibrėžti ir konkrečios valstybės priskyrimą mažųjų valstybių kategorijai. Skirtingos tarptautinių disciplinos paradigmos yra linkusios akcentuoti skirtingus mažųjų valstybių klasifikacijos kriterijus:

1. **Realizmo tradicija** – rėmėsi geografiniu ar demografiniu šalies dydžiu ar šalies akumuliuojamu BVP bei karine galia;

2. **Neoliberalistinė tradicija** – koncentravo dėmesį į mažųjų valstybių vaidmenį ir įtaką tarptautinėje arenoje;

3. **Konstruktivistinė tradicija** – priėmė psichologinį mažosios valstybės apibrėžimą, teikdama, kad „mažumas“ priklauso nuo to, kaip valstybė pati save suvokia ir vertina (*self-perception*);

4. **Reliatyvistinė tradicija** – „mažumą“ vertino per šalies santykį su galia. Galia čia suvokiama kaip gebėjimas daryti įtaką kitų valstybių elgesiui, tuo pačiu užkertant kelią kitų valstybių įtakai (Rickli 2008, p. 310).

Mažosios valstybės statusas tarptautinių santykių sistemoje gali būti nustatomas naudojant kokybinius ir kiekybinius kriterijus. Daugelis tyrėjų pirmiausia yra linkę vertinti gyventojų skaičių bei karines išlaidas. Šiuo metu yra nusistovėjęs konsensusas, kad mažajai valstybei būdinga gyventojų skaičiaus viršutinė kartelė siekia apie 15–20 milijonų gyventojų. Tiesa pastebima, kad šis kiekybinis rodiklis yra pakankamai europocentriškas. Juo remiantis Europos Sąjungoje mažųjų valstybių kartelę perlipa tik Vokietija, Prancūzija, Italija, Ispanija ir Lenkija (bei Didžioji Britanija iki Brexit'o) (Thorhallsson 2012, p. 136). Vertindamas karinės galios kriterijų, V. Urbelis (2015) mažomis valstybėmis yra linkęs vadinti tas šalis, kurių metinės karinės išlaidos nesiekia 10 milijardų dolerių. Pagal tokius kriterijus Europoje mažosios šalys bus visos ES valstybės, išskyrus Didžiąją Britaniją, Prancūziją, Vokietiją, Italiją, Ispaniją ir Lenkiją (Urbelis 2015, p. 61).

Tuo tarpu kiti autoriai bandymus operuoti kiekybiniais (arba vien kiekybiniais) rodikliais smarkiai kritikuoja, kadangi jų nuomone tai iš karto visas pastangas redukuoja į karinės galios komponentų nustatymą bei jų lyginimą (Baldacchino, Wivel 2020 p. 5). Tai ignoruoja tokius svarbius nacionalinio saugumo faktorius kaip geografinė padėtis, vidaus politika, tvari ekonomika ar socialinė sankloda (Vaičekauskaitė 2017, p. 8). Tokius teiginius patvirtina ir faktas, kad Europoje 15–20 milijonų gyventojų yra jau pakankama, kad valstybę būtų galima vadinti regionine, nes ji savo galios projekcijai gali pasitelkti kiekybiškai gausesnius karinius, ekonominius ir intelektualinius išteklius. Tačiau už Europos ribų, tokia gyventojų skaičiaus riba tampa beprasme,

nes pavyzdžiui tokios šalys kaip Bangladešas, Kongo Demokratinė Respublika stokoja institucinių gebėjimų, kad įgytų bent regioninės valstybės statusą.

Iš gyventojų skaičiaus ir valstybės ekonominių išteklių išryškėja valstybės **karinės galios aspektas**, kuris tebėra pagrindinis valstybės statuso tarptautinėje sistemoje elementas. Mažoji valstybė kariniu požiūriu nėra pajėgi savarankiškai užtikrinti savo suvereniteto apsaugos, dėl įvairių priežasčių neturi galimybių savarankiškai projektuoti karinės galios už savo valstybės ribų, net regiono atžvilgiu, o jos geopolitinių interesų laukas yra labai ribotas ir iš esmės koncentruojasi į regiono geopolitinių iššūkių neutralizavimą (Trainauskienė 2013, p. 64). Konkrečios valstybės karinės galios komponentas gali būti sąlygotas tiek objektyvių priežasčių, tiek pačios valstybės pasirengimo (ar būtinybės) investuoti išteklius karinės galios didinimui.

Valstybės statusas tarptautinių santykių sistemoje taip pat priklauso nuo konkrečios šalies politinio **elito savęs vertinimo** (*self-perception*). Šiuo atveju mažosios valstybės kategorijai tokia šalis bus priskiriama pirmiausia todėl, kad šalies politinis elitas yra linkęs taip save pozicionuoti tarptautinių santykių sistemoje. Kadangi šis kriterijus nėra objektyvus, jo raiška gali turėti kelis specifinius raidos principus. Viena vertus, išteklių ir karinės galios stokojanti valstybė gali aktyviai išnaudoti diplomatinis, tarptautinių organizacijų, humanitarinius ar ideologinius galios projekcijos aspektus, kurių dėka jos įtaka tarptautinių santykių sistemai gerokai viršys jų turimus klasikinės galios rodiklius (Thorhallsson 2012, p. 137).

Jei mažosios valstybės sampratą analizuotume ne teoriniais konceptais, o analizuodami realių valstybių elgseną užtikrinant savo nacionalinį saugumą, valstybės statuso tarptautinių santykių sistemoje klausimo problemišumą puikiai iliustruoja Izraelio pavyzdys. 6 milijonus gyventojų turinti Izraelio valstybė gyvena arabų (kurių yra 300 mln.) dominuojamame regione (Račius 2008, p. 48). Dauguma regiono valstybių nepripažįsta Izraelio egzistavimo, riboja su juo prekybą, taiko sankcijas kitoms valstybėms ar kompanijoms bei asmenims, kurie lankosi ar palaiko santykius su Izraeliu. Izraelio geografinė padėtis lemia, kad ši šalis neturi vadinamojo operatyvinio užnugario, taigi jos kariuomenė negali atsitraukti į valstybės gilumą ir išvengti, kad nebūtų pažeisti svarbūs valstybės ekonominiai, populiaciniai centrai. Be to šalis turi nesibaigiantį konfliktą su Palestina, kurį T. D. Clark (2008, p. 21) nuomone kursto Persijos įlankos autokratijos, siekdamos paralyžiuoti Izraelio karinę galią. Izraelis reaguodamas į šiuos geopolitinius iššūkius, sukūrė originalią karinę doktriną, kuri remiasi visuotine gynyba, priešo atgrasymu ir greita karine pergale. Siekdama užtikrinti savo nacionalinį saugumą „Izraelio kariuomenė yra orientuota į savarankiškas karines operacijas, o ne pasikliaudama karinėmis sąjungomis“ (Meridor, Eldadi 2019, p. 11). Nuolatinė karinė grėsmė sąlygojo, kad Izraelio kariuomenė turėjo nuolatos laikyti santykinai dideles karines pajėgas, būti pasiruošusi greitai mobilizuoti rezervistus, todėl šios šalies gynybos išlaidos

visuomet buvo aukštos. Įvairių šaltinių duomenimis 2018 metais Izraelio karinės išlaidos siekė 16 milijardų JAV dolerių.

Vertinant Izraelio ar kitos valstybės statusą tarptautinėje santykių sistemoje būtina naudoti kompleksinius vertinimo metodus, įvertinant tiek objektyvius galios kriterijus, tiek valstybės vidaus institucijų tvarumą, ar jos elito savęs poziciją. Jei egzistuoja bent keli požymiai, kurie leistų konkrečią valstybę priskirti regioninių valstybių kategorijai ir galima nustatyti, kad valstybė savo istorijos bėgyje yra linkusi projektuoti savo galią regioniniu lygmeniu, galima ignoruoti kelis rodiklius ar faktorius, kurie šiaip būtų vertinami kaip mažajai valstybei būdingų išteklių asimetrija.

Apibendrinant galima teigti, kad mažąją valstybę tarptautinių santykių sistemoje laikoma šalis, kuri pasižymi ribotais žmogiškaisiais, ekonominiais ištekliais bei galimybėmis užtikrinti savarankišką ir veiksmingą galios projekciją kitų valstybių atžvilgiu. Tokia valstybė yra labiau priklausoma (pažeidžiama) nuo tarptautinės sistemos poveikių, o jos išlikimas bei nacionalinio saugumo užtikrinimas kur kas labiau priklauso nuo vidinių institucijų veiklos intensyvumo bei veiksmingumo. Mažosios valstybės statuso požymiai nėra nusistovėję, skirtingų paradigmų šalininkai yra linkę akcentuoti skirtingus valstybės statusą lemiančius aspektus. Analizuojant mažosios valstybės statuso bendriausius požymius, galima pastebėti, kad tokia valstybė pasižymi ribotais žmogiškaisiais, ekonominiais ištekliais, neišgali (arba nesiekia) užsitikrinti karinės galios struktūros savarankiškumo, o jos politinis elitas nacionalinio saugumo problemas yra linkęs analizuoti išimtinai artimiausio regiono kontekste. Tačiau tuo pačiu yra pabrėžtina, kad valstybės statusas taip pat priklauso nuo jos geografinės padėties ir kitų regione esančių valstybių galios mobilizavimo galimybių.

1.3. Mažosios valstybės nacionalinio saugumo užtikrinimo specifiniai bruožai

Apibrėžus mažosios valstybės sampratą ir priklausomybės šiai grupei kriterijus, kyla būtinybė identifikuoti specifinius mažosios valstybės nacionalinio saugumo užsitikrinimo bruožus. Turint omenyje, kad tokia valstybė sunkiai gali įtakoti tarptautinę saugumo sistemos struktūrą – esminis jos nacionalinio saugumo užtikrinimo elementas yra susijęs su prisitaikymu prie šios sistemos ir pačios sistemos maksimalus išnaudojimas savo nacionaliniams interesams ginti.

Siekdama efektyviai apginti savo nacionalinius interesus, mažosios valstybės elgsena tarptautinių santykių sistemoje pasižymi šiais žemiau išvardintais bruožais:

1. Mažoji valstybė negali užsitikrinti saugumo savo pačios turimomis priemonėmis ir todėl turi iš esmės pasikliauti kitų valstybių, institucijų, procesų ar įvykių raida;
2. Jai būdingas nedidelis saugumo koeficientas (*narrow margin of safety*);

3. Valstybės vadovai suvokia jos silpnumą kaip iš esmės nepakeičiamą savybę;
4. Mažųjų valstybių užsienio politikai būdinga klausimų ratas ir dėmesys artimiausiam geografiniam regionui;
5. Mažoji valstybė daugiau pasikliauja tarptautinės teisės, moralės principais;
6. Mažoji valstybė savo nacionalinį saugumą linkusi užtikrinti tarptautinių institucijų ar aljansų pagalba;
7. Mažajai valstybei reikia santykinai daugiau išteklių skirti užsienio politikai ir nacionaliniam saugumui;
8. Mažosios valstybės elgesys tarptautinių santykių sistemoje reikalauja lankstumo ir kūrybiškumo (Trainauskienė 2013, p. 64).

Visi šie išvardinti mažos valstybės elgsenos bruožai demonstruoja, kad siekdama maksimaliai užsitikrinti savo nacionalinį saugumą mažoji valstybė privalo maksimaliai integruotis į tarptautinių santykių sistemą, kiek įmanoma aktyviau išnaudoti sistemos institucijų teikiamas galimybes. Ji taip pat privalo atidžiai vertinti savo ekonominius, diplomatinius, žvalgybinius išteklius, jos nacionalinis saugumas yra stipriau veikiamas hibridinių, ekologinių, informacinių atakų faktoriaus bei santykinai didesnių ekonominių ar infrastruktūrinių priklausomybių (Vaicekauskaitė 2017, p. 9). Kadangi mažoji valstybė pasižymi galios asimetrija, siekdama maksimaliai realizuoti savo nacionalinio saugumo interesus, mažoji valstybė privalo aktyviai išnaudoti savo **minkštąsias galias arba vadinamąją įtaką, kuri pakeičia klasikinę galios sampratą** (Trainauskienė 2013, p. 65). Minkštųjų galių projektavimo galimybės šiandienos sąlygomis yra realizuojamos per:

1. Tarptautines organizacijas ir karinius aljansus;
2. Humanitarinių klausimų propagavimą;
3. Aktyvų dalyvavimą klimato kaitos derybose;
4. Kūrybišką diplomatiją (Long 2017b, p. 194).

Šiuo atveju kyla probleminis klausimas, nes savo aljansus buria bei tarptautinėse organizacijose savo nacionalinius interesus realizuoja tiek regioninės valstybės, tiek šiandien likęs vienintelis pasaulinės sistemos hegemonas. Pavyzdžiui NATO struktūrose Danija šiuo metu turi neproporcingai didelę įtaką (Vaicekauskaitė 2017, p. 8), tačiau tiek ji pati, tiek ir kitos šalys ją tebelaiko mažąja valstybe. Vienu metu Lietuva ketino tapti regionine valstybe Vidurio ir Rytų Europoje, blokuodama ES ir Rusijos suartėjimo iniciatyvas bei siekdama tapti ES interesų ambasadore Rytų Europos šalyse, t. y. inicijavo ir bandė įgyvendinti tokias geopolitines iniciatyvas, kurios, anot K. Šerpečio „akivaizdžiai stokojo objektyvių išteklių“ (Šerpetis 2017, p. 175). Kertinis atvejis nustatant mažos ar regioninės valstybės skirtį yra savarankiško veikimo galimybė. Taigi

regioninė valstybė gali inicijuoti geopolitinius pokyčius į išorę, kuriuos įgyvendins tiek tarptautinė organizacija, tiek ji pati, kai tuo tarpu mažoji valstybė gali tik inicijuoti tuos pokyčius, tačiau jų įgyvendinimas bus jau išimtinai tarptautinės organizacijos uždavinys.

Kitas labai svarbus mažos valstybės nacionalinio saugumo užtikrinimo aspektas yra santykinai didelė priklausomybė nuo karinio saugumo priemonių. Kadangi mažoji valstybė *a priori* turi mažesnius karinius pajėgumus nei didelė valstybė, tokie rodikliai kaip ekonomika ar žmogiškieji ištekliai iš karto vaidins antraeilį vaidmenį (Baldacchino, Wivel 2020, p. 7). Istorijos eiga rodo, kad, kuomet tarptautinių santykių sistemoje dominavo didžiosios valstybės (imperijos), mažoms valstybėms pavykdavo išsaugoti savo nacionalinį suverenumą tuo atveju, jei mažoji valstybė sugebėjo generuoti pakankamus karinius išteklius ir veiksmingai įgyvendinti atgrasymo politiką (pavyzdžiui Šveicarija) arba gebėjo laviruoti tarp didžiųjų valstybių interesų bei dėl savo geopolitinės padėties sugebėjo atlikti kelias (didžiosioms valstybėms) ar globalinei saugumo struktūrai naudingas funkcijas:

1. *Buferio* – kai mažosios valstybės atskiria imperijų įtakos sferas, tokių valstybių funkcionavimas iš esmės atspindi skirtingų imperinių centrų galios pusiausvyrą geostrategiškai svarbioje lokacijoje ir kai nė vienas iš imperinių centrų nesiryžta pakeisti galios pusiausvyros (*status quo*);

2. *Barjero* – kai vienas imperinės galios centras siekia apsiginti nuo kito galios centro plėtros ir tam tikrai mažajai valstybei skiria barjero vaidmenį (pvz., Prancūzijos politika Belgijos atžvilgiu, jai siekiant apsiginti nuo kylančios Vokietijos imperijos XIX–XX a.);

3. *Placdarmo* – kai mažoji valstybė yra geostrategiškai svarbioje vietoje (kurioje paprastai koncentruojasi ir įvairios komunikacijos). Imperiniai centrai tokių teritorijų kontrolę laiko gyvybiškai svarbia, tačiau dėl didelės grėsmės kitiems imperiniams centrams paprastai susitariama dėl formaliai nepriklausomos valstybės statuso (pvz., Monferato ir Mantujos kunigaikštystės Trisdešimties metų kare). Mažosios valstybės jūrinių imperijų užsienio politikos strategijoje, paprastai lokalizuosi salose ir pakrantės teritorijose, per kurią jūrinės imperijos gali skleisti karinę galią žemyne, trukdyti prekybiniams žemyninių imperijų ryšiams jūrų keliais (Lopata, Statkus 2006, p. 81).

II pasaulinio karo pabaiga ir Šaltojo karo epocha suformavo kiek kitokius globaliosios saugumo architektūros principus, kurios faktiškai padidino mažųjų valstybių galimybes laviruoti tarptautinių santykių sistemoje ir pačioms apsispręsti dėl savo nacionalinio saugumo užtikrinimo būdų ir priemonių pasirinkimo. Pirmasis galimas nacionalinio saugumo užtikrinimo metodas buvo **neutralitetas**. Pasirinkusi neutralumo politiką mažoji valstybė minimizuodama galios projektavimo galimybes tikisi išlaikyti savo maksimalią autonomiją galimų konflikto šalių atžvilgiu. Tokia

valstybė atsisako dalyvauti karo veiksmuose, tačiau pasilieka sau teisę ginti savo nacionalinius interesus ir teritorinį vientisumą (Vaicekauskaitė 2017, p. 12). Savotiška modernia neutraliteto forma šiandien gali būti laikomas saugumo rizikų išskaidymas (*hedging*) arba multivektorinė saugumo politika (kaip buvo vadinama Ukrainoje iki 2014 metų). Ji siekia megzti santykius su keliomis regioninėmis valstybėmis ir taip neutralizuoti jų įtakas (Vaicekauskaitė 2017, p. 10). Tiesa, tokia politika dažnai gali būti rizikinga, ką puikiai demonstruoja įvykiai Ukrainoje.

Siekdamos padidinti savo karinį saugumą, mažos valstybės gali vykdyti vadinamąsias **regioninio karinio bendradarbiavimo priemones**, kurias derėtų vertinti kaip hibridinį arba proto aljansą. Tokios valstybės gali aktyviai koordinuoti savo karinį bendradarbiavimą, vykdyti bendrus ginkluotės pirkimus arba jų pavyzdžių kūrimus, kurti bendrą karinę infrastruktūrą, tačiau tai dažniausiai apima „minkštojo“ saugumo srities priemones, o tarpusavio įsipareigojimai „kietojo“ saugumo sferoje lieka iki galo nepriimti ir neįforminti (Hougevik, Rieker 2017, p. 218).

Karinis aljansas – dviejų ar daugiau valstybių susitarimas, kuris susieja jas glaudžiu kariniu bendradarbiavimu, planavimu bei įsipareigojimais ir padeda įgyvendinti bendrus tikslus (Jasutis 2011, p. 20) yra pagrindinis, klasikine jėgų balanso teorija grindžiamas, nacionalinio saugumo užtikrinimo instrumentas. Kariniai aljansai pradedami formuoti tada kai vyksta fundamentalūs pokyčiai tarptautinėje sistemoje, ir išsiskiria valstybės turinčios didesnius karinius pajėgumus. Tada silpnesnės valstybės ieško paramos ir linksta į koaliciją su silpnesnėmis valstybėmis, nes stipresnės valstybės kariniai pajėgumai gali užgožti silpnesnę valstybę (Jasutis 2011, p. 15).

Aljansų formavimo taktika ir mažosios valstybės pasirinkimas tapti vieno ar kito aljanso dalimi, gali varijuoti priklausomai nuo tam tikrų taktinių aplinkybių. Mažoji valstybė gali jungtis prie karinio aljanso laikydamasi **atsvaros / balansavimo (*balancing*)** taktikos, jungiantis į karinę sąjungą su didžiausią grėsmę valstybei keliančios šalies oponentais. Arba pasirinkti **šliejimosi (*bandwagoning*)** taktiką. Pirmuoju atveju yra siekiama sumažinti karinės konfrontacijos tikimybę, antruoju atveju mažoji valstybė pasirenka dalyvavimo grobio dalybose strategiją arba pralaimėjusios šalies atgrasymo strategiją (Bailes ir kt. 2016, p. 3). Šie du aljansų tipai yra poliariškai priešingi ir žymi idealiuosius aljansų tipus. Tarp jų yra aibė tarpinių aljanso formų, kuomet valstybė pati ginkluojasi, bet yra linkusi ribotai bendradarbiauti su dominuojančia valstybe (***limited bandwagoning***) arba **riboti jos galią (*limited balancing*)**, arba formuoti koalicijas, kurios neleistų iškilti nei vienai regioninei valstybei (***dominance denial***). Kertinis šių aljansų formavimo aspektas yra tai, kad valstybės yra linkusios ginkluotis tiek savarankiškai, tiek ir ribotai bendradarbiauti su regioninėmis valstybėmis ar supervalstybe (Vaicekauskaitė 2017, p. 11). Ryškiausiai Europoje panašios politikos laikosi Švedija ir Suomija, tuo tarpu kitos mažosios valstybės Europoje buvo linkusios rinktis klasikinės aljanso formas, pavyzdžiui, tapdama NATO

nare Lietuva laikėsi atsvaros taktikos, tačiau jos (ir kitų Vidurio Rytų Europos valstybių) įstojimas į NATO faktiškai padidino JAV hegemoniją. Tuo tarpu Baltarusija, pasirinkdama karinį aljansą su Rusija, laikėsi šliejimosi taktikos, tačiau jos sąjunga su Rusija bent jau labai ribotu mastu išlygino jėgų balansą. Karinis aljansas ne tik užtikrina valstybių narių kolektyvinį saugumą – karo priemonėms vis labiau technologiškai tobulėjant, pastoviai veikiantis karinis aljansas skatina karinių pajėgų integraciją ir standartizaciją bei sąveikumą (Jasutis 2011, p. 15).

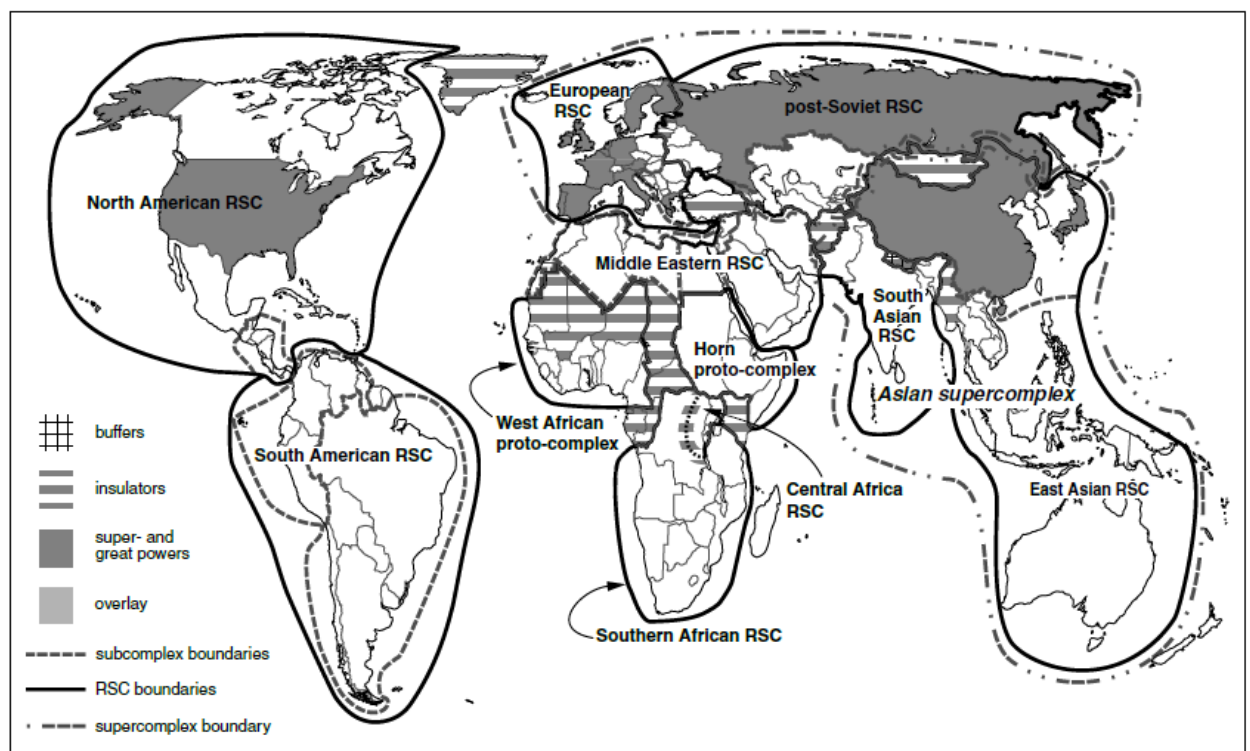
Apibendrinant galima teigti, kad mažoji valstybė, siekdama maksimaliai užtikrinti savo nacionalinį saugumą, privalo vadovautis idealistiniais tarptautinių santykių sistemos teoriniais aspektais – būti aktyvia ir naudinga tarptautinės sistemos dalyve, maksimaliai išnaudoti sistemos institucines galimybes, skatinti tarptautinės ir humanitarinės teisės plėtrą, didesnę dėmesį skirti savo gynybos poreikiams. Mažos valstybės maksimali galios projekcija išorėje gali būti realizuojama tik karinių aljansų pagalba, kurie maksimaliai užtikrina mažos valstybės karinį saugumą, kuria nuolatinės struktūrinės ir institucinės prielaidas gynybos sistemų, karinių pajėgų integraciją, standartizaciją ir sąveikumą. Mažoji valstybė taip pat privalo aktyviai stebėti nuolat vykstančius ir pastaruoju metu ypatingai spartėjančius tarptautinės santykių sistemos transformacijos procesus, o atsivėrus tinkamam galimybių langui, privalo siekti, kad globalios tarptautinių santykių sistemos ir saugumo struktūros parametrai maksimaliai atitiktų jos nacionalinius interesus.

II. MAŽŲJŲ VALSTYBIŲ NACIONALINIO SAUGUMO PROJEKCIJOS EUROPOS REGIONINĖJE SAUGUMO SISTEMOJE

2.1. Geopolitinės situacijos pokyčiai Europos regione

Šaltojo karo pabaigoje pasaulinė saugumo sistema fragmentavosi ir iš globalios tapo regionine. Saugumo požiūriu Europa tapo pagrindiniu Šaltojo karo pabaigos beneficijarijumi. Po SSRS griūties ženkliai sumažėjo globalaus karinio konflikto tikimybė Europoje, Europos valstybės galėjo sumažinti savo karines išlaidas ir pajėgumus, nejausdamos grėsmės savo nacionaliniams saugumui. Regioninės saugumo struktūros žemėlapis, susiformavęs po Šaltojo karo pabaigos yra pateikiamas 1 pav.

1 pav. Globalios saugumo sistemos regionalizacija

Šaltinis: Buzan, Weaver 2009, p. XVIII

Kaip matome iš paveiksle pateiktos informacijos, Europos saugumo struktūra buvo suvokiama kaip Vakarų Europos ir buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje atsiradusių valstybių saugumo posistemių superkompleksas, kur šių dviejų posistemių strateginė partnerystė galėjo ilgam užtikrinti tvarų ir ilgalaikį Europos saugumo sistemos funkcionavimą. NATO, kaip pagrindinis Vakarų saugumo garantas, ieškojo pozityvaus bendradarbiavimo formato su Rusija. I. Karpavičiūtės (2014) teigimu, tokio bendradarbiavimo pradžia gali būti laikomas 1997 metais pasirašytas NATO

ir Rusijos bendradarbiavimo steigiamasis susitarimas (*Founding Act*), kuris institucionalizavo NATO ir Rusijos bendradarbiavimą. Sutarta sukurti NATO ir Rusijos Tarybą, kuri tapo pagrindiniu bendradarbiavimo formatu tarp Aljanso ir Rusijos (Karpavičiūtė 2014, p. 20). NATO šalys matė Rusiją kaip partnerę sprendžiant tokias saugumo problemas kaip „kova su prekyba narkotikais, kova su jūriniu piratavimu, diskusijos apie branduolinę saugą, priešraketinę gynybą, ginklų kontrolę, kovą su terorizmu, nusiginklavimo, masinio naikinimo ginklų neplatinimo ir kitomis temomis“ (Karpavičiūtė 2014, p. 20).

Vienintele supervalstybe šioje sistemoje liko JAV, kurios galios hegemoniją demonstruoja šeši žemiau išvardinti požymiai:

- 1) JAV vienintelės pasaulyje turi aukščiausios kokybės karines pajėgas;
- 2) jos turi gebėjimus pristatyti jas į bet kurią pasaulio vietą;
- 3) jos supervalstybės statusas yra artikuliuojamas tiek valstybės viduje, tiek pripažįstamas kitų valstybių;
- 4) jos pasižymi ekonomine galia t. y. išgali šią karinę galią išlaikyti;
- 5) kiekviename regione turi jų interesus ginančių sąjungininkų;
- 6) pasižymi tam tikrais universaliais ideologiniais kriterijais, kurie gali būti pasiūlyti kaip simbolinės žaidimo taisyklės (Dalby 2008, p. 416).

Likus vienintele supervalstybe, JAV teko sunkus uždavinys išlaikyti globalią saugumo struktūrą, t. y. gebėti veikti sąlygomis, kuomet konfliktai tapo mažiau intensyvūs, tačiau jų atsirado kur kas daugiau. Taip įvyko dėl: 1) Naujų valstybių atsiradimo subyrėjus SSRS ir Jugoslavijai; 2) Mažesnės regioninių žaidėjų priklausomybės nuo supervalstybės pagalbos; 3) Atsiradusių naujų tarptautinių santykių sistemos nevalstybinių veikėjų, kurių skaičiaus didėjimą mes fiksuojame nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio (Buzan, Weaver 2003, p. 18–19).

Jungtinės Amerikos Valstijos savo geopolitinius interesus realizuoja kurdamos globalinę aljansų sistemą, kuomet JAV yra pagrindinis saugumo tiekėjas daugiau nei 60 pasaulio valstybių, tokių kaip visos NATO priklausančios valstybės, Lotynų Amerikos šalys, Japonija, Pietų Korėja, Izraelis, Egiptas, Pakistanas, Indonezija, Afganistanas, Irakas ir kt. (Lopata, Statkus 2006, p. 63). Jungtinės Valstijos išmoko, kad siekiant efektyviai spręsti kylančius iššūkius, jos į globalinę saugumo struktūrą privalo įtraukti tautiniu, religiniu ir net civilizaciniu požiūriu skirtingus darinius (Lopata, Statkus 2006, p. 33), o *Pax Americana* principų įgyvendinimas duoda naudą ne vien JAV, bet ir kitoms sistemos dalyvėms (Dalby 2008, p. 425).

Globalinio konflikto tikimybės sumažėjimas sukėlė tam tikrą entuziazmą ir mokslo bendruomenėje, kurie bandė atsisakyti tokių archajiškų tarptautinių santykių teorijos konceptų kaip galia, karas, jėgų balansas ir t. t. Tarptautinių santykių disciplinose pradėjo rasti naujos teorijos ir

konceptai, tokie kaip struktūralizmas, feminizmas, Kopenhagos mokykla ar Taikos studijos (Williams 2008, p. 70-89). Remiantis Z. Bžežinsky „globalios šachmatų lentos koncepcija“, pasaulinė saugumo sistema susideda iš **hegemono** (JAV), **regioninių žaidėjų** (Rusija, Kinija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Vokietija, Indija, Japonija), vadinamųjų valstybių varžtų (buferinių) zonų, kurios jungia arba skiria atskirus geografinius regionus (Ukraina, Turkija, Pietų Korėja, Iranas, Afganistanas (Smolen 2012, p. 16). Kaip jau buvo minėta, JAV yra atsakingos už globalinę sistemos funkcionavimą, regioninės valstybės – už regiono saugumą bei ekonominę integraciją, o buferinės valstybės skyrė šiuos integracinius darinius, mažindamos geopolitines įtampas.

Pirmoji valstybė, kuri metė iššūkį nusistovėjusiai pasaulinio saugumo sistemai yra Kinija. Nors ji stokoja globalios galios projekcijos pajėgumų, tačiau turi gana stiprią kariuomenę ir pasižymi santykinai gerai išvystyta ekonomika ir industrinėmis galimybėmis, taip pat gali tą karinę galią išlaikyti ir ją plėtoti. Svarbiausia – Kinija kai kurioms diktatūrinėms valstybėms gali pasiūlyti patrauklų vystymosi modelį, esą Kinija yra „Efektyviai besivystanti, politiškai stabili nedemokratinė valstybė, kuri gali daug ko pamokyti autoritarinių šalių lyderius. Pastarieji žavisi Kinija: 1) dėl puikiai valdomos strategijos liberalizuojant ekonomiką, bet paliekant politines reformas už borto; 2) dėl didelio dėmesio politiniam ir socialiniam stabilumui; 3) dėl savo pajėgumo kontroliuojant medijas ir komunikacines technologijas neprarandant inovatyvumo; 4) dėl savo kategoriškos pozicijos prieš Vakarus“ (Heydemann 2007, p. 25). Kinija pradėjo kelti grėsmę Pietryčių Azijos regione bei Pietų Kinijos jūroje. Europos saugumo regione Kinijos grėsmė nėra tiesioginė, tačiau Europa susidūrė su Kinijos įtaka Vidurio Rytų Europos šalims. Europos Sąjungai (ir jos Viduržemio jūros subregionui) iš esmės nepavyko sukurti stabilumo erdvės, kadangi daugeliui arabų valstybių vadovų Kinija tapo patrauklesniu sektinu pavyzdžiu nei Europa, kadangi ji galėjo pasiūlyti patobulintą autoritarizmo modelį, kuris leidžia siekti techninio progreso, ignoruojant socialinius ir politinius pokyčius.

Antroji šalis, kuri viešai metė iššūkį globalinės saugumo sistemos architektūrai yra Rusija. Sprendimą pradėti naują konfrontacijos etapą geriausiai gali paaiškinti realizmo ir struktūralizmo teorijos. Jos remiasi tariamu Rusijos elito kariniu bei kolektyvinės psichologijos kompleksais, kurie menamai atsirado dėl „nesąžiningos“ Vakarų politikos Rusijos atžvilgiu. Ji pasireiškė:

1. Tolesniu NATO funkcionavimu, kai Rusija paleido Varšuvos sutarties organizaciją;
2. NATO plėtra į rytus ir ypač į Baltijos valstybes, kurios buvo SSRS dalimi;
3. Spalvotųjų revoliucijų iniciavimas buvusiose SSRS respublikose (Kirgizija, Gruzija, Ukraina);
4. Gruzijos ir Ukrainos potenciali narystė NATO (O’Hanlon 2017, p. 11).

Rusijos ir NATO konfrontacijos pradžią retrospektyviai daugelis sieja su V. Putino kalba Miuncheno saugumo konferencijoje 2007 metais, kurioje Rusijos lyderis nubrėžė naujas, agresyvesnes Rusijos ir Vakarų santykių kryptis. Kitas Rusijos tuometinio valdančiojo tandem narys D. Medvedevas parengė ir 2008 metais NATO aljanso šalims pristatė Europos saugumo sutarties projektą. „Jei ši sutartis būtų įgyvendinta, galima teigti, kad paralyžiuotų NATO, padarytų Aljansą neveiksnų, o Rusija realiai įgytų veto teisę NATO sprendimų priėmimo procesui. Tokia sutartis ribotų Aljanso teisę į kolektyvinę teritorijos gynybą, taigi paneigtų bazinius Aljanso gyvavimo principus“ (Karpavičiūtė 2014, p. 21).

Kadangi Rusijos ir NATO saugumo išteklių yra nepalyginami, Rusija pradėjo vadinamąjį hibridinį karą, vykdydama asimetrinius užmaskuotus veiksmus, „tiek smurtines, tiek nesmurtines, karines ir civilines priemones, jas kruopščiai suplanuojant tokiu būdu, kad be reikalo nebūtų peržengta „raudonoji linija“, taip pat neatsirastų ir teisinių pasekmių“ (Bajarūnas, Keršanskas 2018, p. 135). Vykdydama tokius veiksmus Rusija siekia šių žemiau išvardintų tikslų:

1. Panaikinti arba reikšmingai apriboti Jungtinių Valstijų kaip vienpolio pasaulio hegemono galią bei sumažinti JAV įtaką Europoje (Karpavičiūtė 2014, p. 23);
2. Maksimaliai minimizuoti SSRS žlugimo, kaip geopolitinės katastrofos požymius, tampant buvusios Sovietų Sąjungos valstybių integracijos branduoliu, atkurti SSRS 2.0, t. y. archajišką XIX a. imperijos imitaciją;
3. Pasiiekti, kad Rusijai būtų pripažintas Didžiosios valstybės statusas, kuris turi būti įformintas nauja Jaltos pobūdžio taikos sutartimi (Denisenko 2016, p. 107).

Iki agresijos Ukrainoje, Europos šalys karingos Rusijos retorikos rimtai nevertino ir Rusija tuo galėjo lengvai manipuliuoti, skaldydama Europos šalių vienybę bei siūlydama įvairias ekonominio pobūdžio gėrybes. G. Vitkus (2015a) konstatuoja, kad Ukrainos krizės metu Europos šalys pagal požiūrį į Rusiją galėjo būti grupuojamos į šias kategorijas, kurios pateikiamos 3 lentelėje.

3 lentelė. Europos valstybių grupavimas pagal jų požiūrį į Rusijos politiką

Grupės pavadinimas	Grupės požymiai	Priklausančios šalys
Trojos arkliai	Gina Rusijos interesus ES struktūrose	Kipras, Graikija
Strateginiai partneriai	Naudojasi Rusijos preferencijomis, kartais ignoruodami bendrus ES politikos principus	Prancūzija, Vokietija, Ispanija, Italija
Draugiški pragmatikai	Santykiuose su Rusija akcentuoja ekonominį aspektą	Austrija, Belgija, Bulgarija, Suomija, Vengrija, Liuksemburgas, Malta, Portugalija, Slovakija,

		Slovėnija
Šalti pragmatikai	Prioritetą teikia ekonominiams santykiams, tačiau nevengia kritikuoti Rusijos dėl jos vykdomos politikos	Čekija, Danija, Estija, Airija, Latvija, Nyderlandai, Rumunija, Švedija ir Jungtinė Karalystė
Naujojo šaltojo karo šalininkai	Demonstruoja atvirai priešišką Rusijai politiką, akcentuoja atgrasymo priemonių svarbą	Lietuva, Lenkija

Šaltinis: Vitkus 2015a, p. 9

Lentelėje pateikiami duomenys rodo, kad Rusijos grėsmės vertinimas dažniausiai priklausė nuo geografinio regiono. Nors tik Lietuva ir Lenkija aktyviai priešinosi Rusijos įtakos augimui ir kėlė galimas Rusijos grėsmes, tačiau kitos Rusijos kaimynystėje esančios šalys laikėsi šalto pragmatizmo pozicijos. Draugišką pragmatizmą demonstruoja centrinės Europos bei Viduržemio zonos šalys, kurios nejaučia tiesioginės Rusijos grėsmės. Strateginės partnerystės pozicijos laikosi regioninės Europos šalys, kurios taip reaguoja į „Rusijos užsienio politikos siekius skaldyti Europos Sąjungą ir bendrauti su ES šalimis kaip nacionalinėmis galiomis, o ne kaip sudėtinėmis ES dalimis“ (Motieka, Kasčiūnas 2006, p. 91).

Agresyvūs Rusijos veiksmai ir radikalus bandymas peržiūrėti Europos saugumo struktūrą suardė po šaltojo karo egzistavusį Europos saugumo sistemos megabloką. Europos saugumo sistema buvo priversta grįžti prie šaltojo karo laikų sampratų ir ginti demokratių valstybių branduolį. Vakarų Europos saugumo regionas dėl savo istorinių ir geografinių aplinkybių gali būti padalintas į tris (Baltijos, Viduržemio ir Juodosios jūros) subregionus, kiekvieno iš jų valstybės turi kiek specifinius geopolitinius iššūkius. „Tokios šalys kaip Graikija ar Ispanija jaudinasi dėl padėties Artimuosiuose Rytuose, Norvegiją ir Daniją jaudina Arkties ir Baltijos jūros problemos (Rusijos grėsmė), Lietuva ir Lenkija be Baltijos jūros saugumo problemų linkusios sulaukyti Rusijos galią Rytų kaimynystės valstybėse, Bulgariją ir Rumuniją jaudina nestabilumo augimas Juodosios jūros subregione“ (Urbelis 2015, p. 70).

Apibendrinant galima teigti, kad Europos regiono saugumo struktūra pastaruoju metu yra turbulentinėje būsenoje. Viduržemio jūros valstybių nacionalinį saugumą mažina įtampas Vidurio Rytuose ir islamistų stiprėjimas Afrikoje, dėl ko didėja nelegalios migracijos bei teroristinių išpuolių grėsmė. Tuo tarpu Baltijos ir Juodosios jūros regiono valstybės labiau jaudina Rusijos pradėtas naujas konfrontacijos etapus, kuriuo Rusija siekia atkurti savo didžiosios valstybės statusą ir gauti išskirtines teises projektuoti savo galią buvusioje SSRS erdvėje. Šiuose subregionuose didžiausius geopolitinius iššūkius kelia hibridinio ar net kietojo karinio saugumo problematika.

2.2. Mažųjų valstybių nacionalinio saugumo interesų realizavimas NATO

Kaip buvo minima pirmojoje darbo dalyje, mažosios valstybės pasižymi galios asimetrija ir jos nuolatos yra linkusios balansuoti tarp autonomijos ir galios didinimo, kuriuos yra privestos realizuoti per karinius aljansus, tarptautines organizacijas bei kitas idealistines tarptautinių santykių sistemas (Baldacchino, Wivel 2020, p. 7). Šaltojo karo metais veikė du kariniai blokai, kurie turėjo skirtingus savo veiklos tikslus ir uždavinius.

NATO aljansas įkurtas 1949 metais. Jo įkūrimą iniciavo Europos valstybės, kurios vertindamos pokarines Europos saugumo realijas, pastebėjo SSRS karinės galios asimetriją Europos kontinente. Vakarų Europos valstybės buvo nualintos karo, pernelyg mažos bei silpnos, kad pavieniui sugebėtų vykdyti veiksmingą atgrasymo politiką SSRS atžvilgiu. Naujas Europos gynybinis aljansas buvo orientuotas: 1) į JAV dalyvavimo užtikrinant Europos šalių saugumą institucionalizavimą; 2) JAV branduolinio saugumo garantijomis Europai, 3) Tuometinės Vakarų Vokietijos įtraukimui į Vakarų Europos saugumo architektūrą. Taigi NATO – atsvaros (*balancing*) tipo aljansas. Kiekvienos naujos valstybės stojimas į NATO, padėjo organizacijai įveikti SSRS karines galias konvencinės ginkluotės srityje.

Savo ruožtu SSRS įkurta Varšuvos sutarties organizacija (VSO) buvo ne tiek Aljansas, kiek SSRS įtakos zonų įteisinimas. Visose Varšuvos sutarties organizacijos šalyse (išskyrus Rumuniją) buvo SSRS karinės bazės, SSRS neproporcingai dominavo kariniu požiūriu (armijos lygmens junginį VSO galėjo suburti tik Lenkija). Tai buvo gana grubi karine jėga suburta *bandwagoning* tipo karinė struktūra. J. Ušiak (2018) teigimu „Sovietų Sąjunga suvokė savo padėties trapumą „liaudies socialistinėse respublikose“, todėl jos suburtas karinis Aljansas ne tik buvo orientuotas į bendros karinės doktrinos formavimą ir gynybos pajėgumų plėtrą, tačiau socialistinės sistemos palaikymą satelitinėse valstybėse. Vertinant karinės konfrontacijos su NATO galimybes, tenka konstatuoti, kad Varšuvos sutarties organizacija savo konvencine karine galia lenkė tuometines NATO valstybes iki pat 1980 m.“ (Ušiak 2018, p. 126).

Šaltojo karo pabaiga, Varšuvos sutarties organizacijos panaikinimas, SSRS griūtis bei Vokietijos susivienijimas, sukūrė naują saugumo situaciją Europoje. Vakarų Europoje NATO struktūros ir toliau išliko pagrindiniu nacionalinio saugumo užtikrinimo instrumentu, tuo tarpu Vidurio Rytų ir buvusios Sovietų Sąjungos respublikos pradėjo ieškoti savų nacionalinio saugumo interesų realizavimo kelių. Įvairių mokslinių šaltinių analizė rodo, kad daugelis Vidurio Rytų Europos šalių 1990–1995 metais bandė formuoti ir įgyvendinti „Tilto tarp Vakarų ir Rytų“ geopolitinę koncepciją, derindamos savo pastangas užsitikrinti Vakarų šalių paramą ekonomikos reformoms, valstybės demokratizacijai, tuo pat metu siekdamos palaikyti pragmatiškus santykius su

Rusija. Vis dėlto ilgainiui Vidurio Rytų Europos šalyse nugalėjo Euroatlantinės integracijos vektorius, kuris buvo patrauklus dėl trijų priežasčių:

1. Galimybė pozityviai plėtoti Europos saugumo institucinę aplinką;
2. Plėtoti kolektyvinio atsako sistemą į kylančias grėsmes tarptautiniam saugumui;
3. Solidarumo ir kooperacijos idėjų plėtojimas tarp bendras vertybes išpažįstančių valstybių (Ušiak 2018, p. 128).

Buvusių Varšuvos sutarties valstybių noras tapti NATO narėmis, buvo tam tikras iššūkis pačioms Aljanso struktūroms ir Aljansą sudarančių šalių nacionalinio saugumo grėsmių vertinimui. Aljanso plėtra į Rytus rėmėsi visiškai kitokiais principais nei iki tol vyravo tarptautinių santykių politikoje. Ne veltui „senosios realizmo“ doktrinos šalininkai, netgi pačiame Vašingtone, kritikavo tokią JAV politiką. Jų nuomone „[Baltijos šalių] Narystė NATO 2004 m. rėmėsi globalinės taikos samprata ir nebuvo sukurti realūs karinės gynybos planai. Baltijos šalių narystė NATO panašėjo į socialinį rankų paspaudimo klubą, o kariniu požiūriu tai reiškė tik Rusijos interesų raudonųjų linijų peržengimą“ (Boyd 2016, p. 12).

Plėsdamasis į Rytus Aljansas rėmėsi visiškai kitokia saugumo architektūros samprata, kurioje tiesioginių karinių grėsmių pavojus buvo vertinamas kaip mažai tikėtinas. Aljansas transformavosi – iš atsvaros Aljanso jis tapo prigludžiančiojo (*sheltering*) tipo Aljansu (Vaicekauskaitė 2017, p. 10). Aljanso dėka buvo pasiekta pažanga diegiant demokratijos normas, saugant privačios nuosavybės, žmogaus teisių bei laisvių apsaugos institutus. Buvo deklaruojama (tikimasi), kad narystė Aljanse naujosioms Sąjungos narėms padės atsikratyti tam tikro įtarumo Rusijos atžvilgiu ir vaidins pozityvią įtaką Eurazijos supraregiono saugumo architektūrai. Be abejo įgyvendinama plėtros politiką JAV gavo ir sau naudingų dividendų – „Naujosios NATO šalys labiau vertino Atlantizmo vektorių Aljanse, rėmė JAV karines kampanijas Afganistane, Irake. Tai sukėlė tam tikras trintis su tokiais NATO šalimis kaip Prancūzija ar Vokietija, tačiau visi analitikai sutaria, kad Transatlantinis Aljanso ryšys tebėra tvirtas ir veiksmingas“ (Urbelis 2015, p. 65).

Transatlantinio Aljanso ryšio Europoje stiprumą ir veiksmingumą pirmiausia galima būtų paaiškinti funkcinio aspektu. Per daugiau kaip 70 savo gyvavimo metų Aljansas sukūrė aukštą karinės-technologinės kooperacijos sistemą, kuri yra naudinga tiek JAV, tiek Europos regioninėms galybėms ar mažosioms valstybėms:

- 1) JAV buvo suinteresuotos išlaikyti NATO kaip savo įtakos regione instrumentą (Trainauskienė 2013, p. 67);
- 2) Europos valstybės išlaikiusios JAV dalyvavimą Europos saugume galėjo ženkliai mažinti karines pajėgas bei gynybos išlaidas (Murauskaitė 2018);

3) Dalyvavimas didžiuliame kariniame Aljanse didina mažų valstybių karinių pajėgų sąveikos galimybes ir suteikia prieigą prie aukščiausios rūšies karinių technologijų (Jasutis 2011, p. 15);

4) NATO rėmuose mažosios valstybės galėjo stipriau kooperuotis plėtojant gynybos pajėgumus ir vengti pernelyg didelių išlaidų (Baltijos šalių oro policija, Protingos gynybos iniciatyva (priimta Čikagos viršūnių susitikime) (Urbelis 2012, p. 10);

5) Kompromiso kultūra leido mažoms valstybės aktyviai dalyvauti Aljanso veikloje, o tokia valstybė kaip Danija po Šaltojo karo pabaigos Aljanso struktūrose turėjo neproporcingai didelę įtaką (Vaicekauskaitė 2017, p. 7).

Rusijos sprendimas 2014 metais pradėti naują konfrontacijos su Vakarais etapą, NATO struktūroms buvo kiek netikėtas. Jo niekaip negalima paaiškinti politinio realizmo sampratomis ir koncepcijomis, kadangi Aljanso kariniai, žmogiškieji ir ekonominiai ištekliai yra nepalyginamai didesni. Šiandien Rusija yra praradusi ir pagrindinį Sovietų Sąjungos karinį pranašumą, turėtą Europos regione – žmogiškųjų išteklių persvarą. Šiandien NATO valstybėse gyvena 933,4 milijonai, o Rusijoje – 142 milijonai gyventojų (O’Hanlon 2017, p. 27–28). Iš esmės šiandien Rusija kariniu požiūriu kelia grėsmę tik mažosioms Baltijos ir Juodosios jūros regiono valstybėms ir net tokia valstybė kaip Vokietija realios karinės grėsmės iš Rusijos pusės nejaučia (Braw 2018, p. 67).

Vis dėlto Aljansas buvo priverstas reaguoti į saugumo aplinkos pokyčius Baltijos jūros regione. Buvo priimti svarbūs ir reikšmingi politinio ir karinio pobūdžio sprendimais, kurie sustiprino kolektyvinės gynybos instrumentus mūsų regione:

1. „Velso viršūnių susitikime (2014 m. rugsėjo 4–5 d.) sutarta dėl kolektyvinės gynybos priemonių tiekimui Baltijos šalims ir Lenkijai, Baltijos šalyse nuolat rengiamos karinės pratybos, kuriose dalyvauja NATO šalių kariai, sustiprinta ir išplėsta Baltijos oro policijos misija.“ (Karpavičiūtė 2014, p. 28);

2. 2016 metais Baltijos šalyse ir Lenkijoje buvo dislokuota bataliono dydžio NATO priešakinių pajėgų grupė (Lietuvos kariuomenė 2020);

3. Siekdama didinti savo karinių pajėgų mobilumą, NATO priėmė sprendimą kurti 40 tūkstančių dydžio „Labai greito reagavimo pajėgas, kurios galės būti permetamos į bet koki potencialaus konflikto regioną per 2–7 dienas“ (Alied Join force command Headquater);

4. NATO ėmėsi aktyvių pastangų kovoti su hibridinio pobūdžio grėsmėmis. Mažosios valstybės galėjo specializuotis atskirose srityse (Estija pasirinko kibernetinį, Latvija informacinį, Lietuva energetinio saugumo sritis, Lenkija specializavosi specialiųjų operacijų srityje).

Apibendrinant galima teigti, kad NATO šiandien yra pagrindinis ir efektyviausias karinis Aliansas, kuris užtikrina karinį saugumą Europos regione. Aliansas sėkmingai išgyveno Šaltojo karo pabaigą todėl, kad jis greitai ir efektyviai transformavosi pagal laikmečio reikalavimus bei simbiotiškai atitiko tiek hegemono (JAV), tiek regioninių, tiek mažųjų valstybių interesus. Europos šalys (ypač mažosios) yra suinteresuotos kolektyviniu saugumu ir JAV dalyvavimu, JAV ir mažosios šalys yra suinteresuotos karinių junginių sąveikumo didinimu (galima vykdyti bendras operacijas). Dėl demokratinio Alianso pobūdžio visų valstybių nacionalinio saugumo interesai Alianso viduje yra gerbiami ir priimami, į juos yra operatyviai reaguojama, o mažosios valstybės įgauna didžiules galimybes pasiūlyti savo ekspertizę įvairiose konvencinės ar hibridinės karybos srityse.

2.3. Europos bendroji saugumo ir gynybos politika mažųjų šalių aspektu

Europos Sąjungos, kaip saugumo tiekėjos, vaidmuo Europos kontinente visada išlieka dvejopas. Pastaruoju metu mokslinėse publikacijose yra aktyviai diskutuojama dėl Europos Sąjungos „minkštosios“ arba „normatyvinės“ galios panaudojimo galimybių ir jų efektyvumo, kurios dažnai Europos Sąjungą leidžia pavadinti „Minkštosios galios imperija“. Toks darinys, anot K. Šerpečio (2010) išnaudoja XXI a. politines ir ekonomines realijas, susijusias su tuo, kad „tarptautinės varžybos ir konkurencija plėtojasi ne teritorijų grobimo ar aneksijos, sienų perbraižymo ar konfliktuojančių koalicijų, aljansų ir blokų lipdymo, o transnacionalizacijos, fragmentacijos ir diferenciacijos pagrindais. Šie procesai, šalia internacionalizacijos, integracijos ir globalizacijos vyksmo, viena vertus, yra atsakas į istorinius iššūkius (dekolonizaciją, modernizaciją, demokratizaciją) ir, kita vertus, – beprecedentinių pasaulinių problemų (klimato, skurdo, sveikatos, terorizmo, informatizacijos ir kt.) įsisąmoninimo, suvokimo bei refleksijos žymekliai“ (Šerpetis 2010, p. 8).

Europos Sąjunga, kaip politinis darinys, savo normatyvinę galią globaliu mastu projektuoja pasinaudodama Bendrosios rinkos privalumais. „ES yra viena iš įtakingiausių Pasaulio prekybos organizacijos dalyvių, pati didžiausia pagalbos vystymui teikėja, ES rinka siekia 490 milijonų santykinai mokių vartotojų, kas generuoja didelius užsienio prekybos srautus, traukia didžiules investicijas. ES bendroji valiuta euras – antroji po JAV dolerio pasaulio rezervinė valiuta – leidžia jai užimti ir ypatingą poziciją santykiuose su pasaulinės finansų sistemos dalyviais“ (Vitkus 2009, p. 8). Projektuodama savo ekonominę galią pasauliniu mastu Europos Sąjunga siekia, kad kitos pasaulio šalys pritaikytų savo verslo sąlygas prie ES normų, demokratizuotų vidaus politines sistemas, įgyvendintų savo įsipareigojimus žmogaus teisių ir laisvių srityse, o Europoje esančios

šalys, ne ES narės, dėtų pastangas skiepyti europines vertybes, įsitikimus ir liktų ištikimos Europinės tapatybės klausimu (Motieka ir kt. 2005, p. 65).

Tačiau karinio (arba taip vadinamojo kietojo) saugumo srityje Europos Sąjunga visiškai neatitinka savo ekonominės ir politinės galios lygmens. Europa nesugeba užtikrinti savo karinio saugumo, yra priklausoma nuo Jungtinių Valstijų dalyvavimo Europos saugumo sistemoje. Dar daugiau, Europos Sąjunga stokoja galutinio Europos saugumo politikos (tiek kietosios, tiek minkštosios) išgryninimo. E. Motiekos ir kt. (2005) autorių teigimu „ES bendrieji ekonominiai, saugumo ir užsienio politikos interesai yra atskirų ES valstybių narių sutampančių geopolitinių interesų projekcija. Kitaip tariant, ES interesai ir grėsmių percepcija yra valstybių narių interesų ir grėsmių sampratos išvestinė. Iš esmės ES bendrąją saugumo ir užsienio politiką lemia didžiosios regiono valstybės (ypač reikšminga Vokietijos pozicija) (Motieka ir kt. 2005, p. 42).

Pirmasis bandymas kurti Europos karinio bendradarbiavimo struktūras įvyko 1954 m., kuomet buvo iškelta idėja sukurti Europos gynybos bendriją. Idėjai nebuvo pritarta, nes Europos šalys prioritetą skyrė ekonominių saitų stiprinimui (Žilinskas 2016, p. 75). Kadangi Europos Sąjunga yra hibridinė organizacija, kurioje dera federalinės valstybės ir tarptautinės organizacijos požymiai (Švarplys, Matulionis 2009, p. 108), atsisakymas kurti Europos gynybos bendriją reiškė, kad Europos karinio bendradarbiavimo klausimai bus sprendžiami ne integracijos, o kooperacijos kontekste, t. y. užsienio ir saugumo politikos gaires formuos ne Europos Komisija, o šalys narės.

Pirmieji bandymai siekti gilesnės Europos šalių saugumo ir gynybos politikos integracijos atspindėjo Maastrichto sutartyje, kuri buvo pasirašyta 1992 metais. Šiame dokumente Europos šalių bendradarbiavimo saugumo srityje instrumentas buvo pakeistas Bendrąja užsienio ir saugumo politika (Žilinskas 2016, p. 74).

Pati Bendroji užsienio ir saugumo politika palaipsniui ir A. Shepherd (2009) teigimu „labiausiai buvo sąlygota krizės buvusioje Jugoslavijoje, kuomet aiškiai išryškėjo Europos nesugebėjimas susitarti dėl krizių valdymo priemonių panaudojimo savo prieigose, jei Jungtinės Amerikos Valstijos nerodo lyderystės šiuo klausimu“ (Shepherd 2009, p. 517). Bendrosios saugumo ir užsienio politikos institucinis plėtojimas tęsėsi Amsterdamo sutartyje, kuriame atsirado ir siekis sukurti 50–60 tūkstančių žmonių dydžio karines pajėgas, kurios užtikrintų krizių valdymo ir taikos įvedimo operacijų įgyvendinimą. Toks Europos saugumo ir užsienio politikos plėtojimas buvo sąlygotas žemiau išvardintų geopolitinės aplinkos pokyčių realijų:

1. JAV saugumo politikos prioritetų nukreipimas nuo Europos regiono;
2. Europos šalių nepasitenkinimas Bendrijos vaidmeniu pasaulio saugumo sistemoje;
3. Netikėtas Britanijos entuziazmas Europos valstybių saugumo sistemos kūrimo atžvilgiu;
4. Europos struktūrų (Komisijos) vaidmens stiprėjimas sukūrus politinę ir valiutų sąjungą;

5. Prancūzijos santykiai su NATO;

6. Europos valstybių gynybos sistemos organizacijų interesas (Shepherd 2009, p. 515).

Krizė Kosove parodė santykinę Europos saugumo politikos silpnumą, todėl su ja (Sajungininkų operacija Kosove ir Taikos stabilizavimo operacija Kosove) siejama tolesnė Bendrosios saugumo ir užsienio politikos institucinė plėtra ir galutinė jos institucionalizacija – 2004 metais įkurta Europos gynybos agentūra, o 2007 metais Lisabonos sutartyje buvo įtvirtinta ES aukštojo atstovo užsienio reikalų ir saugumo politikai pareigybė (Žilinskas 2016, p. 74–75). Šias pareigas užimantis asmuo privalėjo koordinuoti Europos šalių bendradarbiavimą saugumo srityje, kurios tradiciškai lieka Europos Sąjungos šalių bendradarbiavimo lygmenyje ir Europos Sąjungos politiką prekybos, finansų klausimais už kuriuos yra atsakingos jau viršnacionalinės Europos struktūros. Pirmoji šiose pareigose savo darbą pradėjo Catherine Ashton 2009 metais. Tais pačiais metais atsirado Europos Tarybos pirmininkas, o 2010 metais pradėjo veikti Europos išorinių ryšių tarnyba (Europos diplomatinio korpuso atitikmuo) (Mix 2013, p. 2–3). Savo kompetencijos ribose šios struktūros priima sprendimus, kuriuose: 1) artikuluojami ES interesai saugumo ir užsienio politikoje, 2) deklaruojama bendra pozicija saugumo ir užsienio politikos klausimais, 3) skelbiama bendra karinio ar civilinio pobūdžio informacija, 4) skelbiami vertinimai apie priimtų sprendimų įgyvendinimą (Mix 2013, p. 6–7).

Bendrosios saugumo ir užsienio politikos institucinė, struktūrinė ir teisinė plėtra A. Shepard (2009) teigimu „demonstruoja išoriniam pasauliui Europos Sąjungos pasirengimą projektuoti savo galią ne tik minkštosios politikos priemonėmis, tačiau naudoti platesnį saugumo priemonių arsenalą (Shepard 2009, p. 514). Tačiau tuo pačiu reikia pastebėti, kad Europos Sąjunga ir toliau siekdama savo tikslų yra linkusi naudoti normatyvinės galios instrumentus, tokius kaip partnerystės, ES modelio patrauklumas, preferencijos prekybos politikoje, finansinė pagalba. Tokios ES bendrosios saugumo ir užsienio politikos gairės toliau yra plėtojamos ir 2016 m. pateiktoje „Visuotinėje Europos Sąjungos užsienio ir saugumo politikos strategijoje“. Šioje strategijoje yra brėžiami penki pagrindiniai Europos Sąjungos saugumo politikos principai ir iššūkiai:

1. Svarbiausias tikslas – užtikrinti ES šalių saugumą, demokratiją, ekonominį tvarumą ir socialinę sanglaudą;

2. Pagalba rytų ir pietų ašyje esančioms kaimyninėms valstybėms, siekiant užtikrinti jų vystymąsi bei stabilumą;

3. Integruoto požiūrio į konfliktus plėtojimas, siekiant veiksmingos konfliktų prevencijos kuo ankstesnėse jų fazėse;

4. Idealistinio pobūdžio saugumo architektūrą užtikrinančių institutų plėtojimas regione ir globaliame lygyje (Visuotinė Europos Sąjungos užsienio ir saugumo politikos strategija 2016).

Kiek sudėtingiau Europos Sąjungos valstybėms pavyko suderinti savo gynybos politikos interesus, susijusius su bendrų Europos karinių pajėgumų plėtojimu. Jau Amsterdamo sutartyje buvo išreikštas tikslas ir idėja sukurti 50–60 tūkstančių žmonių dydžio Europos karines pajėgas. Šis tikslas buvo įgyvendintas 2002 metais, kai Europos šalys pasirašė vadinamąjį „Berlynas plus“ susitarimą, kurio metu buvo suformuotos aukštos kovinės parengties Europos kovinės grupės, kurios gali būti naudojamos krizių prevencijai, taikos palaikymo ar įvedimo operacijoms (Žilinskas 2016, p. 81). Tai iš esmės buvo NATO reikmėms skirti Europos valstybių kariniai resursai, deja per 10 metų nebuvo priimtas politinis sprendimas (nekilo poreikio) tokias pajėgas panaudoti (Urbelis 2015, p. 76). Tiesa, reikia pabrėžti, kad Europos šalys aktyviai dalyvavo karinėse ar civilinėse misijose už Europos Sąjungos ribų. D. Mix teigimu, pagal Bendrosios užsienio ir saugumo politikos instrumentą, iki 2013 metų Europos Sąjunga vykdė 16 karinių-civilinių misijų. Tiesa, dauguma iš jų buvo civilinio pobūdžio ar vadinamosios vietos policinių struktūrų palaikymo ar mokymo operacijos (Mix 2013, p. 2).

2012–2013 metais, kai Lenkija ir Lietuva po šešis mėnesius pirmininkavo Europos Tarybai, buvo bandymų atgaivinti Europos karinių pajėgumų plėtojimo politiką. Čia ypač pasižymėjo Lenkija, kuri siekė:

1. sustiprinti ES operacinį centrą ir įsteigti operacijų koordinavimo štabą;
2. peržiūrėti ES kovinių grupių koncepciją, numatant jų perdislokavimo į krizių regionus mechanizmus;
3. padidinti kovinių grupių budėjimo laikotarpį;
4. įtraukti Rytų partnerystės programos dalyves (Ukrainą, Gruziją, Moldovą) į Europos bendrosios saugumo ir gynybos politikos mechanizmus ir palaikyti su tomis šalimis nuolatinį kontaktą;
5. didinti bendradarbiavimą tarp ES ir NATO pajėgumų, jų plėtros ir pratybų kontekste (Žilinskas 2016, p. 79).

Tokia Lenkijos iniciatyva žymėjo trumpą laikotarpį, kuomet Lenkija atsisakė griežtos atlantistinės pozicijos ir bandė tapti Europos supergalybe (greta Vokietijos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Italijos ir Ispanijos), kartu Lenkija bandė realizuoti senus geopolitinius interesus – stabdyti Rusijos įtakos didėjimą buferinėse valstybėse. Didžioji dalis tokių iniciatyvų nebuvo realizuota, tačiau šiandien Europos Sąjunga vykdo karines misijas už ES ribų (daugiausia Afrikoje). Savo ruožtu, šios iniciatyvos rėmuose buvo sukurta bendra Lietuvos-Lenkijos-Ukrainos brigada, kurios pagrindinis tikslas buvo dalyvavimas taikos palaikymo operacijose (Žilinskas 2016, p. 81).

Paskutinis dokumentas, kuriame buvo nuspręsta peržiūrėti Europos gynybos ir karinio bendradarbiavimo politiką, buvo parengtas 2016 metais, kuomet Sąjungos vyriausiasis įgaliotinis

užsienio reikalams ir saugumo politikai (Federica Mogherini) Europos Tarybai pristatė ataskaitą dėl Europos gynybos plano įgyvendinimo. Dokumento tekste aiškiai matosi, kad Europos Sąjunga atsisako pretenzijų kurti savarankiškas Europos karines pajėgas ir deklaruoja savo siekius plėtoti Europos šalių bendradarbiavimą karinio saugumo srityje šiomis kryptimis:

1. Sudaryti sąlygas mažesnėms valstybėms laikinai formuoti didesnio lygmens jungtinius karinius dalinius;
2. Sukurti mechanizmus, kurie įtrauktų ES kaimynes į saugumo ir užsienio politikos instrumentus karinėje srityje;
3. Plėtoti žvalgybinius, planavimo, civilinių operacijų struktūrinius institucinius ir finansinius gebėjimus;
4. Plėtoti ES šalių kooperaciją ginkluotės gamybos srityje;
5. Plėtoti ES šalių bendradarbiavimą moksliniuose tyrimuose karinių technologijų srityje (ES Tarybos sprendimas dėl gynybos plano įgyvendinimo 2016).

Pagrindinės priežastys, dėl kurių Europa greičiausiai atsisakė savarankiškų savo karinių pajėgų plėtos, yra susijusios su politinės valios, institucinių pajėgumų ir materialinių išteklių stoka, kuri buvo sąlygota žemiau išvardintų priežasčių:

1. Europos integracinių iniciatyvų darbotvarkę paprastai plėtoja Komija, kuri sugeba nustatyti galimas integracijos kryptis, suderinti daugumos Europos Sąjungos šalių (tame tarpe didžiųjų ir mažųjų sąjungos narių) interesus (Urbelis 2015, p. 66). Nesutikus kurti Europos gynybos bendrijos, Europos Sąjungos karinis saugumas liko tarpvalstybinės politikos elementu.

2. Europos gynybos iniciatyva pirmiausia yra Prancūzijos politinis projektas, o saugumo srityje daugelis mažųjų valstybių kritiškai žiūri į Prancūzijos iniciatyvas, nes manoma, kad Europos Sąjungoje ir NATO siekia sukurti „sistemine oligarchiją“, t. y. riboti sprendimų priėmimo demokratiškumą ir taip padidinti savo įtaką (Urbelis 2015, p. 65).

3. NATO viršūnių susitikime JAV iškėlė sąlygą, kad Europos gynybos pajėgumų plėtra turi būti kuriama nemažinant, nediskriminuojant ir nedubliuojant NATO funkcijų (3D principas) (Žilinskas 2017, p. 76). Nors šį principą viešai paskelbė JAV, tačiau jis buvo patrauklus daugeliui mažųjų valstybių, kurios laikėsi principingos arba pragmatiškos atlantistinės karinio saugumo paradigmos.

4. Europos Sąjungos ir NATO kariniai pajėgumai iš esmės „persilieja“. 21 ES valstybė šiuo metu yra NATO narė, todėl likusiųjų ES šalių gilesnė karinė integracija, reikšmingai nepadidins Europos karinės galios. Tuo tarpu Suomija ir Švedija (kariniu požiūriu stipriausios sąjungai priklausančios ne NATO narės, karinio konflikto metu slapčia tikisi sulaukti NATO šalių karinės paramos (Vaicekauskaitė 2014, p. 13).

5. Dauguma Europos karinių ir karinių-civilinių iniciatyvų yra organizuojama ir įgyvendinama Afrikoje, kur dauguma Baltijos ir Juodosios jūros subregiono valstybių nemato tiesioginės grėsmės savo nacionaliniams saugumui ar realių geopolitinių interesų (Žilinskas 2016, p. 81).

Galima teigti, kad dauguma valstybių (ypač mažųjų) Europos saugumo plėtros klausimais laikosi panašios pozicijos kaip ir Lietuva. Yra vertinamos Europos Sąjungos pastangos užtikrinti minkštojo saugumo priemones, taip pat ieškoma bendradarbiavimo formų reaguojant į modernius iššūkius (migracija, tarptautinis nusikalstamumas, terorizmas, ekologija, visuomenės sveikata), tačiau karinio saugumo užtikrinimą jos yra labiau nusiteikusios sieti su dalyvavimu NATO struktūrose (Matulionytė 2008, p. 95).

Apibendrinant galima konstatuoti, kad pastaruoju metu Europos Sąjunga tapo normatyvinės galios imperija ir kuria bei naudoja gebėjimus projektuoti galią tiek globaliu lygmeniu, tiek kaimyniniuose regionuose, naudojant ekonominio, kultūrinio, diplomatinio bei pagalbos užsieniui instrumentus. Tuo tarpu Europos karinės galios plėtros klausimai buksuoja ir Europos Sąjunga yra linkusi didinti savo narių karinį bendradarbiavimą institucinės plėtros, civilinių operacijų planavimo ir jų koordinavimo, bendrų ginkluotės kūrimo sistemų ir mokslinių tyrimų skatinimo srityje. T. y. siekiama išnaudoti tuos institucinius ir struktūrinius gebėjimus, kuriuose Europos Sąjunga ir jos institucijos yra stiprios.

III. LIETUVOS NACIONALINIO SAUGUMO INTERESŲ REALIZACIJA

3.1. Lietuvos nacionalinio saugumo grėsmės ir iššūkiai

Valstybės nacionalinio saugumo grėsmių ir iššūkių analizė bei vertinimas yra kompleksinis uždavinys, kurio sėkmingam sprendimui būtini šie žemiau išvardinti komponentai:

1. Išsamus gynybos ir saugumo srities problemų žinojimas;
2. Realus grėsmių įvertinimas;
3. Politinė valia atsakyti į kylančias grėsmes;
4. Bendradarbiavimas su partneriais ir pagalba (Dokos 2007, p. 9–10).

Taigi, reali ir racionali nacionalinio saugumo grėsmių analizė remiasi ne tik teoriniu elito (ir visuomenės) sutarimu, kas sudaro grėsmę nacionaliniam saugumui, tačiau taip pat privalo būti parinktos adekvačios tų grėsmių neutralizavimo ar (atgrasymo) priemonės, taip pat išreiškiama aktyvi politinė valia tas priemones taikyti bei skiriami adekvatūs resursai, reikalingi tų grėsmių kontrolei. Be to, bendradarbiavimas, partnerystė ir aljansai yra kuriami ilgą laiką ir nebūtinai konkrečiai trumpalaikiai grėsmė neutralizuoti. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad aukščiau minėti faktoriai yra išdėstyti hierarchine tvarka, t. y. nacionalinio saugumo grėsmių neutralizacija skiriami neadekvatūs ištekliai (politinės valios stoka) kelia mažesnę pavojaus nei problemų analizės ar grėsmių vertinimo klaidos, kadangi papildomus išteklius galima greitai paskirti, o jų panaudojimo veiksmingumą užtikrins efektyviai veikiančios struktūros bei institutai. Lietuvos atveju tai buvo galima pastebėti 2015 metais.

Lietuvos nacionalinio saugumo grėsmių vertinimo ir neutralizavimo politika kaip ir visos viešosios politikos priemonės nebuvo statiškos ir formavosi, ir buvo realizuojamos inkrementiniu būdu, t. y. pakankama politika buvo vertinama labiau už pastangas apeliuoti į tobulybę ar teorinį užbaigtumą (Parsons 2001, p. 264–265). Daugelis vėliau iškilusių grėsmių buvo įtraukta į politinę darbotvarkę, o anksčiau problemoms spręsti panaudoti institutai ar instrumentai, galėjo būti netikėtai, tačiau sėkmingai išnaudoti ir jau pakitusiomis sąlygomis.

Analizuojant Lietuvos nacionalinio saugumo politikos vystymąsi ir raidą istoriniu aspektu galima pastebėti, kad Lietuva pakankamai greitai identifiko ir artikuliavo pagrindinius grėsmių nacionaliniam saugumui šaltinius, o politinis elitas susitarė dėl tų grėsmių neutralizavimo priemonių. Nepriklausomybės pradžioje Lietuvos politinis elitas pozityviai vertino tuometinės Rusijos politinę vadovybę, „prisimindami Rusijos vadovybės pagalbą ir paramą Sausio 13-osios įvykių metu, nors tai buvo labiau Rusijos vadovybės ir Maskvos centrinių struktūrų kova dėl įtakos nei reali Rusijos geopolitinės tapatybės transformacija“ (Žigaras 2002, p. 18). Taigi, iš pradžių

Rusija vienareikšmiškai nebuvo įvardijama kaip grėsmė nacionaliniam saugumui, o Euroatlantinė integracija nebuvo laikoma vienintele Lietuvos nacionalinių interesų saugumo srityje realizavimo forma. Būdama mažąja valstybe, siekdama realizuoti savo nacionalinio saugumo ir užsienio politikos interesus, Lietuva siekė įsitvirtinti įvairiose suverenitetą legitimuojančiose Tarptautinėse organizacijose (JTO, ESBO, Šiaurės šalių taryba ir pan.) bei siekė kuo greitesnio Rusijos kariuomenės išvedimo. Baltijos šalys laikėsi nesutarimų internacionalizavimo strategijos, t. y. buvo siekiama tarptautinių organizacijų paramos užtikrinant spaudimą Rusijai kuo greičiau išvesti savo kariuomenę iš Baltijos šalių, remiantis tarptautinės teisės principais (Žigaras 2002, p. 22).

Vis dėlto „Mes ir Jie“ priešprieša Lietuvoje susiformavo labai greitai ir Lietuvos politinis elitas netruko atsisakyti „Lietuvos kaip Tilto tarp Rytų ir Vakarų“ idėjos ir atsisakė bet kokių iliuzijų dėl Rusijos ilgalaikių interesų Baltijos šalyse. Lietuvos elito nuomone, „po Sovietų Sąjungos griūties Rusija sieks išlaikyti Baltijos valstybes savo įtakos zonoje ir kliudys NATO plėtrai regione“ (Šleivyte 2009, p. 133). Nepaisant Vakarų valstybių pragmatizmo (kuris pasireiškė vangia parama Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę), Vakarų šalys vis dėlto buvo priimtos kaip „MES“ ir „netrukus politinis elitas sutarė, jog strateginis Lietuvos tikslas yra tapti Europos Sąjungos ir NATO nare. Šis tikslas buvo tiesiogiai siejamas su Lietuvos siekiu visiškai „grįžti į Vakarus“ ir, įgyvendinant reikiamas reformas, sukurti vakarietišką demokratišką valstybę“ (Kojala, Keršanskas 2015, p. 174). Lietuvos narystė Europos sąjungoje ir NATO taip pat buvo grindžiama idealistiniais argumentais ir retorika. Buvo akcentuojamas Šaltojo karo ribų panaikinimą, bendros saugumo erdvės ir pasitikėjimo Europoje plėtra, tarptautinės teisės garantijos kiekvienai valstybei pasirinkti norimą narystę tarptautinėse organizacijose.

Nors Rusija ir jos galios projekcija Baltijos šalių regione ir jų neutralizavimas yra pagrindinis Lietuvos nacionalinio saugumo iššūkis, tačiau pati saugumo aplinka, grėsmių pobūdis ir Lietuvos galimybės panaudoti skirtingus tų grėsmių neutralizavimo instrumentus varijavo. Geopolitinės aplinkos pokyčiai, skirtingos grėsmių percepcijos ir jų neutralizavimo priemonių įvairovė gali būti fiksuojama analizuojant Lietuvos nacionalinio saugumo strategijos redakcijas. Pirmą kartą Strategija buvo patvirtinta 2002 metais Seimo nutarimu ir nuo to laiko tobulinta 3 kartus (yra 2005, 2012 ir 2017 metų dokumento redakcijos).

Analizuodami skirtinguose dokumento redakcijos tekstuose fiksuojamas formuluotes ir jų kaitą **grėsmių įvardinimo aspektu**, galima konstatuoti, kad 2002 ir 2005 metų Nacionalinio saugumo strategijos redakcijose yra laikomasi nuostatos, kad, „Dabartiniu laikotarpiu dauguma tradicinių ir naujų iššūkių Lietuvos Respublikos saugumui yra transnacionalinio pobūdžio. [...] Netgi politinės, karinės, ekonominės ar kitokios krizės atskirų valstybių viduje turi didelių pasekmių kitoms valstybėms, tiek kaimyninėms, tiek ir tolimesnėms. Lietuvos Respublika tarptautinį

saugumą laiko nedalomu ir savo saugumą siekia užtikrinti kaip platesnės regioninės, europinės ir globalinės valstybių bendrijos saugumo neatskiriama sudedamąją dalį (Lietuvos nacionalinio saugumo strategija 2002, 2005). Strategijoje didelis dėmesys yra skiriamas tokiems nepageidaujamiems reiškiniams kaip terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, nelegali prekyba ginklais, narkotikais, nelegali migracija, pavojingų ligų (tarp jų ir AIDS) plitimas.

Nacionalinio saugumo koncepcijos 2012 metų redakcijoje pradėjo ryškėti saugumo aplinkos pokyčiai Lietuvoje ir nors dokumento tekste buvo teigiama, kad tiesioginės karinės grėsmės Lietuvos suverenumui nėra, tačiau „dinamiškoje, kompleksinėje ir sunkiai prognozuojamoje saugumo aplinkoje Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesams kyla tam tikri išorės ir vidaus rizikos veiksniai, pavojai ir grėsmės“ (Lietuvos nacionalinio saugumo strategija 2012). Dokumento tekste jau figūruoja pavojai, kad Lietuvos atžvilgiu gali būti grasinama panaudoti karinę jėgą, atliekami bandymai skaldyti Aljanso vienybę, atsiranda nuostatos dėl būtinybės ruoštis atremti kibernetines ir informacines atakas, taip pat nedviprasmiškai artikuliuojamas energetinio saugumo klausimas (Kojala, Keršanskas 2015, p.174).

2017 metų Nacionalinio saugumo strategijoje nedviprasmiškai konstatuojama, kad Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui dabartiniu laikotarpiu pagrindinę grėsmę kelia agresyvūs Rusijos Federacijos veiksmai, pažeidžiantys visuotinėmis tarptautinės teisės normomis ir principais bei taikiu sambūviu pagrįstą saugumo architektūrą. Agresija prieš kaimynines valstybes, Krymo aneksija, prie Lietuvos Respublikos ir kitų šalių sienų, ypač Kaliningrado (Karaliaučiaus) srityje, telkiama naujausia Rusijos Federacijos ginkluotė, didelio masto puolamojo pobūdžio pajėgos ir jų pratybos kelia tarptautinę įtampą ir pavojų pasaulio taikai. Rusijos Federacijos pasirengimas išvien naudoti karines ir ekonomines, energetines, informacines ir kitokio pobūdžio civilines priemones, nukreiptas prieš kaimynines valstybes, gebėjimas išnaudoti ir kurti vidines Lietuvos Respublikos Rytų kaimynystėje esančių valstybių problemas, taip pat pasirengimas panaudoti branduolinį ginklą ir prieš jo neturinčias valstybes, yra iššūkis Lietuvos Respublikos ir visos euroatlantinės bendruomenės saugumui. Šie veiksniai darys įtaką šalies saugumui ne tik artimiausiu metu, bet ir ateityje“ (Nacionalinio saugumo strategija 2017). Dokumento tekste taip pat yra minimos grėsmės Aljanso Pietiniam flangui, kurį sąlygoja augantis religinis ekstremizmas, tebesitęsiantys pilietiniai karai ir atsiradęs galios ir saugumo vakuumas. Tiesa, šio tipo grėsmės nėra detalizuojamos ir labiau yra interpretuojamos saugumo išteklių, kuriais disponuoja NATO ir ES, kontekste.

Nacionalinio saugumo strategijos nuostatų kaitos, analizuojant jas pagal „**grėsmių neutralizavimo politines kryptis**“, analizė leidžia konstatuoti, kad 2002 metų ir 2005 metų dokumentų redakcijos savo prigimtimi ir požūriais yra panašios. Pagrindiniai nacionalinio saugumo prioritetai yra draugiški santykiai su užsienio valstybėmis, regioninis stabilumas, taika ir

integracija į euroatlantinę erdvę. Dokumento nuostatos skyrėsi tik tuo klausimu, kad 2002 metais Lietuva dar nebuvo ES ir NATO nare, todėl svarbiausiu Užsienio politikos uždaviniu buvo „noras pasiekti narystę NATO, gavus pakvietimą NATO viršūnių susitikime Prahoje 2002 metų lapkritį, ir integracija į Europos Sąjungą“ (Lietuvos nacionalinio saugumo strategija, 2002). Tuo tarpu 2005 metų dokumento redakcijoje jau buvo aptariama narystė Europos Sąjungoje ir NATO, tačiau dar didelis dėmesys buvo skiriamas sėkmingam integracijos procesų užbaigimui. Būtent tuo metu pradėjo ryškėti politinės valios stoka neutralizuojant nacionalinio saugumo grėsmes. Nacionalinio saugumo politika buvo stipriai elitizuota (Kojala, Keršanskas 2015, p. 177) ir stokojo visuomeninės paramos. Taip vadinamoje „plačiojoje visuomenėje“ Lietuva tuo metu suprantama kaip: 1) mažoji valstybė; 2) kariniu požiūriu neapginama; 3) pasmerkta nuolatinei kaimynystei su Rusija; 4) esanti nuolatiniam pavojui, kad didžiosios valstybės susitars už Lietuvos nugaros (Gečienė 2015, p. 65). Darbo Europos Sąjungoje ir NATO institucijose patirtis parodė, kad skirtingos organizacijos gali geriau padėti apginti skirtingus nacionalinio saugumo interesus. Siekdama savo tikslų, Lietuva aktyviai išnaudoja ES teikiamas minkštojo bei ekonominio pobūdžio galias ir JAV teikiamas karinio saugumo iniciatyvas (Vitkus 2005, p. 131).

Tuo tarpu 2012 metų dokumento redakcijoje jau matėsi ir tam tikri politinės valios pokyčiai, kurių buvo siekiama imtis, kad būtų užtikrinta tinkama ir adekvati grėsmių nacionaliniam saugumui neutralizacijos politika:

1. Jau 2012 metais užfiksuotas siekis, kad Aljansas sukurtų veiksmingus Baltijos šalių gynybos planus;
2. Pareikštas ketinimas didinti išlaidas gynybai iki 2 proc. BVP;
3. Ribotas grįžimas prie teritorinės gynybos;
4. Pasirengimas plėtoti ES ir NATO plėtros ir sąveikos politiką Rytų kaimynystės šalyse;
5. Atsirado įsipareigojimai plėtoti ES bendrąją užsienio ir saugumo politiką bei bendras Europos karines pajėgas. (Lietuvos nacionalinio saugumo strategija 2012).

Saugumo aplinkos pokyčiai ir krizė Ukrainoje paskatino Lietuvos nacionalinio saugumo politiką iš idealistinės krypties smarkiai dreifuoti realizmo doktrinos link. Dokumento tekste didesnis dėmesys yra skiriamas kariniam saugumui, sąjungininkų pajėgų pratybų vykdymui, greitojo reagavimo pajėgų formavimui, savarankiškų gynybos pajėgumų plėtojimui. Dokumento tekste atsisakoma 2012 metais įrašyto įsipareigojimo remti ES bendrąsias karines pajėgas, o saugumo priemonių ES ribose įgyvendinimas orientuojamas į informacinio, energetinio saugumo sistemų vystymą bei civilinių operacijų pajėgumų plėtojimą už ES ribų (Lietuvos nacionalinio saugumo strategija 2017).

Siekdama įgyvendinti savo nacionalinio saugumo ir užsienio politikos tikslus Lietuva aktyviai išnaudoja dvišalio ar regioninio bendradarbiavimo instrumentus. Pavyzdžiui Švedija ir Suomija, pačios nebūdamos NATO šalys, aktyviai rėmė NATO plėtrą į Rytus ir Baltijos šalių narystę jose, manydami, kad NATO plėtra padidins saugumą Baltijos jūros regione, o tuo pačiu padidins ir šių valstybių saugumą (Vaicekauskaitė 2017, p. 13). Tradiciškai savo nacionalinio saugumo strategijoje Lietuva savo dvišalio bendradarbiavimo iniciatyvas projektuodavo santykiuose su JAV, Šiaurės šalimis, Baltijos šalimis, Lenkija, Rusija ir Baltarusija, taip pat Rytų kaimynystės šalyse. Kaip keitėsi dvišalio bendradarbiavimo kryptys skirtingose Nacionalinio saugumo strategijos redakcijose analizuojama 1 priede esančioje lentelėje.

Lietuvos regioninio ir dvišalio bendradarbiavimo plėtros strategijos buvo orientuotos į:

1. Vis labiau akcentuojamas JAV vaidmuo karinio saugumo srityje. Nuo bendro JAV vaidmens pripažinimo Europos saugume, 2017 metų dokumento redakcijoje akcentuojamas JAV vaidmuo Baltijos šalių saugumui.

2. Baltijos ir Šiaurės šalys yra suvokiamos kaip plataus ir gilaus bendradarbiavimo erdvė plėtojant ekonominius, kultūrinius, ekologinius, karinius, transporto ir net gynybos infrastruktūros projektus.

3. Lenkija 2002, 2005 metais buvo vertinama kaip strateginė partnerė, kuri turėtų padėti Lietuvai siekiant narystės NATO bei infrastruktūros integracijai į ES sistemas. Vėliau jos vaidmuo mažėjo ir niveliavosi į bendrus infrastruktūros projektus.

4. 2005 m. prasidėjo bandymai vykdyti galios projekciją į buvusias ES valstybes, siekiant pastarosioms padėti integruotis į ES ir NATO. 2012 metų dokumento redakcijoje ši politikos kryptis buvo stipriai akcentuojama, kas neišvengiamai turėjo susilaukti Rusijos atsako, nes Rusija buvusias SSRS valstybes (o ypač slaviškąsias Ukrainą ir Baltarusiją) laiko savo išskirtinės įtakos zona (Šešelgytė 2013, p. 220).

5. Santykiuose su Rusija Lietuva pradžioje stengėsi ją įtraukti į pasitikėjimo erdvės kūrimą NATO kontekste, tačiau vėliau Lietuvos pozicija radikalėjo. 2012 metų dokumento redakcijoje užsimenama apie būtinybę išnaudoti ES struktūrų pagalbą ekonominiuose santykiuose su Rusija, o 2017 metų redakcijoje teigiama, kad agresyvi Rusijos politika nesuteikia galimybės plėtoti geros kaimynystės santykių. Santykiuose su Baltarusija Lietuva siekė plėtoti selektyvius santykius, kurie minimalizavosi jau 2012 metų dokumento redakcijoje (Priedas Nr. 1).

Kaip matome, Lietuvos užsienio politikos plėtojimas atitinka ir iš esmės sutampa su I. Karpavičiūtės deklaruotais Lietuvos nacionalinio saugumo prioritetais: NATO ir ES struktūrų stiprinimu, glaudžiu bendradarbiavimu Baltijos jūros ir Šiaurės šalių formate, transatlantinio ryšio stiprinimu Europos saugumo sistemoje, parama Rytų Europos valstybių integracijai į Vakarų

Europos institucijas (ES ir NATO) bei demokratinių vertybių plėtra globalioje erdvėje (Karpavičiūtė 2014).

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Lietuvos nacionalinio saugumo politika, atkūrus Nepriklausomybę buvo racionali, nuosekli ir efektyviai reaguodavo į aplinkos pokyčius. Lietuvos elitas greitai suvokė ilgalaikius Lietuvos nacionalinio saugumo interesus ir išnaudojo atsivėrusį galimybių langą narytei ES ir NATO pasiekti. Reaguodama į agresyvėjančią Rusijos politiką regione, Lietuva laikosi klasikinės mažosios valstybės politikos nuostatų, orientuodama savo politiką į ES integraciją, propaguodama nuoseklaus Atlantizmo politikos principus NATO, bendradarbiaudama Baltijos ir Šiaurės šalių formate. Specifinis Lietuvos nacionalinio saugumo politikos bruožas – bandymai projektuoti geopolitinę galią buvusiose SSRS šalyse, siekiant pagelbėti pastarųjų šalių integracijai į Vakarų saugumo ir ekonominio bendradarbiavimo struktūras.

3.2. Lietuvos pastangos užtikrinti nacionalinį saugumą ES ir NATO struktūrose

Narystė Europos sąjungoje ir NATO padėjo likviduoti pagrindinę grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui – atsikratyti buferinės valstybės šalies statuso, išvengti socialinių, ekonominių ir politinių neramumų bei mažinti Rusijos galios asimetriją, t. y. jos galimybes vykdyti spaudimą bei atnaujinti įtaką (Vitkus 2015a, p. 15). Krizė Ukrainoje ir Rusijos sprendimas pradėti naują globalios konfrontacijos su Vakarų šalimis etapą, visus (ES, NATO, Lietuvą, Baltijos ir Baltijos regiono valstybes) privertė peržiūrėti išorinės aplinkos poveikį regiono saugumui. Lietuvos nacionalinio saugumo koncepcijos 2017 metų redakcijoje pakankamai atvirai yra konstatuojama tiesioginio ar hibridinio pobūdžio karinio konflikto tikimybė regione. Tai privertė peržiūrėti Lietuvos karinio saugumo užtikrinimo uždavinius. Lietuvos suverenumas ir teritorinis vientisumas nuo šiol privalėjo būti paremtas efektyvia ir aktyvia **atgrasymo politika**.

Šiandien Rusijos karinė, ekonominė galia ir žmogiškieji ištekliai neleidžia jai tikėtis laimėti laikantis konfrontacijos su Vakarų šalimis taktikos, o tuo labiau bandyti projektuoti savo galias ES ir NATO šalių narių atžvilgiu karinio ar diplomatinio spaudimo priemonėmis. Tačiau tuo pačiu išlieka ir tam tikra realistinės tarptautinių santykių paradigmos rėmuose suformuota tikimybė, kurioje akcentuojama tiesioginės **arba netiesioginės karinės galios panaudojimo galimybė, taip pat reiškiamas susirūpinimas, kad tam tikrais savo veiksmais priešiškos valstybės gali bandyti trikdyti sprendimų priėmimą** Euroatlantinių struktūrų valdymo institucijose. Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje (2017) nuogąstaujama, kad diplomatinėmis ar informacinėmis atakomis gali būti bandoma sutrikdyti svarbių sprendimų priėmimą sąjunginėse struktūrose.

Šias aukščiau įvardintas grėsmes tikimasi minimizuoti plėtojant šalies gynybos pajėgumus ir siekiant strateginių tikslų, kurie buvo suformuluoti 2016 m. Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucijoje „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos nuoseklumo ir tęstinumo 2016–2020 metais“, kuri rėmėsi keturiomis svarbiomis veiklos kryptimis:

1. Savarankiškų gynybos pajėgumų plėtojimas, išlaidų gynybai didinimas iki 2 proc. nuo BVP;
2. Aktyvi laikysena Euroatlantinėse struktūrose, JAV dalyvavimo regione didinimas (bendros pratybos);
3. Informacinių atakų atrėmimas (ypač atakos prieš Lietuvos istorinę atmintį);
4. Energetikos politika (LNG terminalas ir elektros jungtys) (Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija 2016).

Reaguodama į karinio pobūdžio grėsmes ir stiprindama atgrasymo politiką Lietuva laikosi mažajai, bet aktyviai valstybei būdingos taktikos, dalį sprendimų ir įsipareigojimų prisiimdama pati, dalį grėsmių neutralizuodama NATO institucijų pagalba. Šios politikos priemonės yra orientuotos į:

1. NATO kolektyvinės gynybos pajėgumų didinimą (gynybos planų rengimas ir atnaujinimas, pajėgų parengties ir reagavimo gerinimas);
2. NATO pasirengimo atsakyti į hibridines grėsmes didinimą (ypač saugumo iššūkiams energetinio, kibernetinio, informacinio saugumo srityse);
3. Paramą NATO atgrasymo politikai, grindžiamai įprastinėmis ir branduolinėmis priemonėmis;
4. Orientaciją į NATO sprendimus dėl ilgalaikio ir svaraus NATO karinio kontingento buvimo Lietuvos Respublikoje ir Baltijos regione, užtikrinančio patikimą atgrasymą, įtraukiant sąjungininkų pajėgų ir išankstinį ginkluotės ir įrangos dislokavimą bei reguliarias pratybas;
5. Palankias sąlygas NATO pratyboms ir mokymams, reikalingos infrastruktūros plėtrą ir priimančiosios šalies paramos teikimą Lietuvos Respublikoje esančioms sąjungininkų pajėgoms;
6. Partnerystės su NATO plėtrą Rytų kaimynystės šalyse (Lietuvos nacionalinio saugumo strategija 2017).

Dokumente pateikiama informacija rodo, kad projektuodama savo veiklą Aljanse, siekdama karinių pavojų likvidavimo, Lietuva laikosi klasikinės atgrasymo politikos, kuri yra grindžiama JAV kariniu dalyvavimu regione, karinių pajėgų mobilumo didinimu, infrastruktūros plėtra, gynybos planų ir priemonių maksimaliu rutinizavimu (perkeliant juos iš politinio-diplomatinio į karinį-biurokratinį lygmenį). Lietuva neatsisako savo Rytų kaimynystės politikos, motyvuodama tuo, kad partnerystės plėtra pasitarnaus saugumo didinimui regione.

Tuo tarpu narystė Europos Sąjungoje padeda didinti Lietuvos vidinį saugumą, kuris gali būti siejamas su ekonomine, socialine, institucine pažanga bei infrastruktūros integracija. Bendrosios rinkos funkcionavimo atveju Lietuva bando išnaudoti ir prekybinių santykių su Rusija asimetriją, panaudodama Europos Sąjungos struktūrų svorį. Tokia nuostata jau buvo įrašyta 2012 metų redakcijos Nacionalinio saugumo strategijos redakcijoje ir buvo sėkmingai taikoma reformuojant energetikos sektorių Lietuvoje. Projektuodama savo nacionalinio saugumo interesus Europos Sąjungos institucijų pagalba Lietuva siekia:

1. Efektyviau išnaudoti ES integraciją vidaus rinkos, bendros valiutos, energetikos ir transporto tinklų sujungiamumo srityse, mažinti ES valstybių narių išorės pažeidžiamumą;
2. Plėtoti tas ES užsienio, saugumo ir gynybos politikos kūrimo iniciatyvas, kurios kuria pridėtinę vertę ir remiasi šalių-narių solidarumu;
3. Užtikrinti ES ir NATO institucijų bendradarbiavimą saugumo srityje;
4. Plėtoti ES atsparumo hibridinėms grėsmėms galimybes bei ES partnerysčių politiką;
5. Plėtoti ES Rytų kaimynystės politiką, siekti ir remti ES plėtros procesą;
6. Stiprinti ES energetikos sąjungą, siekti visavertės Lietuvos Respublikos integracijos į ES energetikos rinką ir sistemas, įskaitant elektros sistemos sinchronizaciją su kontinentinės Europos tinklais, ES valstybių narių energetinį solidarumą, energijos tiekimo šaltinių diversifikaciją ir konkurencingos rinkos kūrimą (Lietuvos nacionalinio saugumo strategija 2017).

Kaip Lietuvai sekasi realizuoti savo nacionalinio saugumo interesus Europos Sąjungos ir NATO pagalba, geriausiai demonstruoja Lietuvos pasiekimai energetikos srityje. XXI a. pirmame dešimtmetyje, kylant pasaulinei ekonomikai, Rusija aktyviai plėtojo savo kaip energetinės supervalstybės viziją, kuomet energetiniai ištekliai buvo aktyviai naudojami politiniais tikslais. 2006, 2007 metais Europos Sąjungos šalys (pirmiausia Vidurio Rytų valstybės) susidūrė su Rusijos energijos išteklių tiekimo sutrikimais (Vaičiūnas 2009, p. 93), neskaidria kainodara ir rinkos santykių neatitinkančiomis energetinių išteklių tiekimo sąlygomis. Lietuvai energetinio saugumo užtikrinimo grėsmė buvo ypač aktuali dėl žemiau išvardintų priežasčių:

1. Lietuva daugiausia yra priklausoma nuo vieno energijos išteklių tiekėjo (iš Rusijos importuojama apie 90 proc. naftos ir absoliučiai visos gamtinės dujos);
2. Lietuva kartu su Latvija ir Estija priskiriama vadinamajai energijos salai, t. y. energetinės infrastruktūros požiūriu yra visiškai nuo kitų ES šalių izoliuota teritorija;
3. Lietuvos galimybės savarankiškai įgyvendinti energijos išteklių importo iš alternatyvių valstybių projektus yra minimalios;
4. ES stojimo sutartyje numatytas įsipareigojimas iki 2009 m. gruodžio 31 d. uždaryti Ignalinos atominę elektrinę dar labiau didina Lietuvos energetinę priklausomybę nuo iš esmės

monopolinio energijos išteklių tiekėjo, nes branduolinės energijos dalis turi būti kompensuojama kaip pirminį energijos šaltinį naudojant daugiau gamtinių dujų (Vaičiūnas 2009, p. 94).

NATO lygmeniu ši problema negalėjo būti išspręsta, kadangi dabartinis Aljanso veiklos mandatas, apibrėžtas Rygos, Bukarešto, Čikagos viršūnių deklaracijose ir naujausioje Strateginėje koncepcijoje, nenumatė konkrečių mechanizmų, galinčių padėti apsaugoti Europą nuo gamtinių dujų tiekimo pertrūkių (Juozaitis 2015, p. 60), tačiau kompromisu grįsta NATO sprendimų priėmimo kultūra buvo priversta atkreipti dėmesį, kad energetinių išteklių tiekimas nėra vien verslo santykiai, o turi tam tikrą politinį kontekstą. Kadangi dauguma NATO ir ES šalių narių „persidengia“, geriausiai šią problemą sprendė Europos Sąjunga, pirmiausia akcentuodama vieningos energetikos rinkos kūrimo klausimus. Ž. Vaičiūno teigimu (2009), Europos komisijos veikla didinant energetinį saugumą buvo orientuota į alternatyvių tiekimo šaltinių infrastruktūros plėtrą, vieningos išorinės energetikos išteklių rinkos kūrimą, energetikos sistemų streso atsparumo vertinimus, energetikos išteklių rinkos vidinę liberalizaciją (Vaičiūnas 2009, p. 94–95). Kadangi Europos energetikos politika pradėjo formuotis tuo metu kai Lietuva jau buvo Europos Sąjungos nare, Lietuvos ir Europos komisijos interesai energetikos srityje iš esmės sutapo (išskyrus tai, kad Komisija buvo priversta didesnę dėmesį skirti vidaus rinkos liberalizavimui).

Reaguodama į Lietuvos skundą dėl Gazprom piktnaudžiavimo monopoline padėtimi Rytų Europos šalyse, 2011 metais Europos Komisija atliko kratas 20 „Gazprom“ ir jos partnerių biurų 10 ES šalių, kurių metu buvo konfiskuota apie 150 tūkstančių dokumentų, galinčių įrodyti „Gazprom“ piktnaudžiavimus. Po ilgo tyrimo 2018 metais Europos Komisija ir „Gazprom“ paskelbė apie taikos sutartį. Rusijos koncernui neteko mokėti baudos, tačiau jis įsipareigojo panaikinti dujų kontraktų nuostatas, kurios prieštarauja konkurencijai:

1. Dujų kainos Rytų Europos vartotojams privalo būti skaidrios ir priklausyti nuo dujų kainų Vakarų Europos energetinių išteklių prekybos aikštelėse;
2. Bus panaikintos kontrakto sąlygos, draudusios perparduoti iš „Gazprom“ pirktas dujas;
3. Bulgarijos dujų operatorius galėjo pasinaudoti kitų tiekėjų paslaugomis ir eksportuoti dujas į Graikiją;
4. Buvo priimti kiti sprendimai liberalizavę dujų rinką Pietryčių Europos šalyse (BNS 2018).

Taip Lietuva su ES ir NATO šalių pagalba, energetikos srityje sugebėjo neutralizuoti Rusijos galios asimetriją, kuri būtų neišvengiama problema sprendžiant dvišalius santykius.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuva savo nacionalinio saugumo grėsmes bando neutralizuoti laikydamasi aktyvios politikos Euroatlantinėse struktūrose, kuriose NATO (ypač JAV) turi užtikrinti karinį saugumą, o Europos Sąjunga (ekonominės integracijos, solidarina laikysena

santykiuose su trečiosiomis šalimis ir ekonominės galios projekcijos pagalba) užtikrinti socialinę ir ekonominę pažangą. Vertinant pastarųjų dienų iššūkius, Lietuva didelį dėmesį skiria abiejų institucijų sprendimų priėmimo kokybei didinti, akcentuodama galimybę prisidėti savo ekspertize energetinio, informacinio, kibernetinio saugumo bei partnerystės plėtojimo Rytų kaimynystės šalyse. Tokia politika yra racionali, aktyvi, ir tvari, nes ji paremta politiniu sutarimu, pakankamais ištekliais.

3.3. Lietuvos kariuomenės pajėgumai užtikrinantys valstybės nacionalinį saugumą

Lietuvos kariuomenės kaip pagrindinio karinio saugumo užtikrinimo garanto plėtojimo planai remiasi dviem Vakarų ir Rusijos konfrontacijos scenarijais:

1. Lietuva galėtų atsidurti pagrindinio smūgio zonoje, o potencialaus agresoriaus veiksmai Lietuvos atžvilgiu bus nulemti bendros Rytų-Vakarų karinės pusiausvyros. Tokiu atveju Lietuvos kariniai pajėgumai neturi didelės reikšmės (Urbelis 2005, p. 250).

2. Antruoju atveju, potencialus agresorius panaudotų ne visus, o tik dalį išteklių, tikėdamasis netikėto ir greito karinio puolimo sėkmės bei NATO pajėgų nesugebėjimo greitai mobilizuotis, užimti geras pozicijas tolesnėms deryboms. Galutinis tokio puolimo tikslas būtų „finliandizuoti“ Baltijos valstybes, atkirsti jas nuo NATO, tokiu būdu atgaunant jose įtaką bei sukuriant buferinę zoną tarp Rusijos ir NATO (Urbelis 2005 p. 257).

Kol Lietuva nebuvo NATO nare, Lietuvos kariuomenės plėtros planai buvo rengiami pagal antrąjį scenarijų, keliant prielaidas, kad Rusija gali bandyti karinėmis priemonėmis greitai išspręsti savo politines problemas ir nesudaryti prielaidų bet kokiems bandymams sulaukti tarptautinės pagalbos. Siekdama vykdyti efektyvią atgrasymo politiką, tuometinė Lietuvos politinė vadovybė siekė formuoti keturias kovinėje parengtyje esančias kovines brigadas bei turėti suformuotą 100 tūkstančių žmonių dydžio karinį rezervą (Urbelis 2005, p. 251).

Lietuvai tapus NATO nare, karinio konflikto tikimybė regione sumažėjo, o Rusijos ir Vakarų konfliktas (tikėtina) turėjo plėtotis pagal pirmąjį scenarijų. Kadangi Lietuvos karinis potencialas tokiu atveju mažai ką reikštų, formuojant Lietuvos gynybos politiką buvo atsisakyta teritorinės gynybos ir pereita prie greitojo dislokavimo būrių formavimo, kurie būtų reikalingi NATO misijoms. Atsisakius privalomosios karinės tarnybos, Lietuvos karinės pajėgos sumažėjo nuo 39 iki 17 tūkstančių (Kojala, Keršanskas 2015, p. 176). Krizės Ukrainoje metu 2014 metais Lietuvos kariuomenę sudarė tik 7800 profesinės tarnybos karių ir 4456 kariai savanoriai (Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017, p. 52).

Mokslinės publikacijos, Lietuvos nacionalinio saugumo dokumentų analizė rodo, kad po 2015 metų Lietuva vėl grįžo prie riboto regioninio karo užkardymo strategijos, paremtos teritorine gynyba ir kertinių teritorijų karine kontrole, kuri leistų užtikrinti greitą ir sklandų sąjungininkų kariuomenės perdislokavimą. Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo ataskaitoje (2020) analizuojant Karaliaučiaus srities militarizavimą taip pat akcentuojama, kad Rusija šiame regione ruošiasi riboto karo veiksams:

1. Rusijos karinės reformos metu „brigadose ir pulkuose buvo formuojamos 700–800 žmonių bataliono taktinės grupės, kurios geba pradėti vykdyti užduotis praėjus 24–48 valandoms nuo įsakymo gavimo“;

2. Rusija Karaliaučiaus srityje yra dislokavusi zenitinių raketų kompleksus S-400, kurie gali kontroliuoti oro erdvę iki 250 kilometrų;

3. Rusija yra dislokavusi raketinius kompleksus „Iskander“, kurie kelia pavojų antžeminiams objektams iki 500 km spinduliu;

4. Baltijos jūros laivynas savo arsenale turi kranto gynybos sistemą „Bal“ (antvandeniniai taikiniai iki 150 km) bei raketinius kompleksus „Bastion“ (antvandeniniai taikiniai iki 300 km);

5. Tolimus taikinius bus bandoma atakuoti sparnuotosiomis raketomis „Kalibr“, kurių šūvio nuotolis yra iki 2000 km (Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas 2020, p. 23).

Įvertinę Rusijos nuolatos rengiamų pratybų „Zapad“ scenarijus, Lietuvos specialiosios tarnybos konstatuoja, kad „Rusija toliau vysto atkirtimo ir izoliavimo, vadinamąjį A2 / AD (angl. Anti-Access / Area Denial) efektą, kuris, kilus konfliktui, leistų Rusijai įgyti palankų jėgų balansą pirmajame konflikto etape. A2 / AD – karinių priemonių visuma, skirta izoliuoti regioną ir maksimaliai apriboti priešininko pajėgų galimybes patekti į jį bei veiksmus jame kilus krizei ar karui“ (Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas 2020, p. 21).

Reaguodama į saugumo situacijos pokyčius regione Lietuva peržiūrėjo savo gynybos strategiją, jos pagrindiniu komponentu tapo potencialaus agresoriaus atgrasymo strategija, kurią Lietuva ketina įgyvendinti tiek savarankiškai, tiek ir užsienio sąjungininkų pagalba. Lietuvos kariuomenės vizijoje iki 2025 m. teigiama, kad „LK taikos meto struktūra turi būti maksimaliai panaši karo meto struktūrai ir karo meto užduotims vykdyti. Kariuomenės vadovavimo ir valdymo, komplektavimo ir aprūpinimo sistemos turi užtikrinti laiku, greitai ir sėkmingai atliekamą perėjimą iš taikos meto struktūros į karo meto struktūrą“ (Lietuvos kariuomenės vizija iki 2025 m.). Kertiniu Lietuvos kariuomenės elementu yra Sausumos pajėgos, jų plėtrai ir apginklavimui yra skiriamas prioritetas (Lietuvos kariuomenės vizija iki 2025 m.) Sausumos karinių pajėgų pagrindą sudaro:

1. Aukštesnės parengties Mechanizuotoji pėstininkų brigada „Geležinis Vilkas“, kurios mobilumą, ugnies galią ir kitus gebėjimus vykdyti kovines užduotis stiprina įsigyjamos pėstininkų kovos mašinos, savaeigė artilerija, prieštankinės ir oro gynybos sistemos;

2. Motorizuotoji pėstininkų brigada „Žemaitija“ yra žemesnės kovinės parengties vienetas, gebantis vykdyti įvairias operacijas. Brigados „Žemaitija“ pagrindą sudarys daugiausia nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą atliekantys kariai (Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017, p. 33);

3. Karo atveju šią kariuomenės Sausumos pajėgų struktūrą papildytų iš institucinių kariuomenės vienetų ir parengtojo rezervo suformuota trečioji lengvųjų pėstininkų brigada (Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017, p. 32);

4. Kartu su Sausumos pajėgomis bus plėtojamos ir Specialiųjų operacijų pajėgos, kurių pagrindą sudaro trys koviniai vienetai – Ypatingos paskirties tarnyba, Vytauto Didžiojo jėgerių batalionas ir Kovinių narų tarnyba (Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017, p. 39).

Karinių Jūrų, Oro ir Logistikos pajėgų plėtra bus vykdoma taip, kad būtų užtikrinti adekvatūs Sausumos pajėgų operaciniai poreikiai (Lietuvos kariuomenės vizija iki 2025 m.). Logistikos pajėgoms (svarbiausias vienetas – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytenio bendrosios paramos logistikos batalionas, dislokuotas Marijampolėje) pakitusioje saugumo aplinkoje keliamas uždavinys perorientuoti savo veiklą nuo logistinės paramos teikimo tarptautinėse operacijose, prie gausėjančios Lietuvos kariuomenės ir sąjungininkų kontingentų materialinio aprūpinimo (Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017, p. 39). 2014 metais suformuotos maždaug 2500 karių dydžio Greitojo reagavimo pajėgos (GRP), kurios sudarytos iš dviejų Sausumos pajėgų batalionų, Karinių jūrų pajėgų, Karinių oro pajėgų ir Specialiųjų operacijų pajėgų bei kitų paramos elementų, kurių reagavimo laikas – 2–24 valandos (Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017, p. 31).

Šiuo metu Lietuvos kariuomenė yra plėtros stadijoje. Iki 2016 metų didžiausias dėmesys buvo skiriamas Mechanizuotosios pėstininkų brigados „Geležinis Vilkas“ kovingumo atstatymui, kad Lietuva turėtų bent vieną pilnos kovinės parengties Sausumos pajėgų brigadą. Vėliau kariuomenės struktūrinės plėtros prioritetas perkeltas į Motorizuotosios pėstininkų brigados „Žemaitija“ plėtrą (Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017, p. 32). Ją 2017 metais papildė Brigados generolo Motiejaus Pečiulionio artilerijos batalionas Pajūrio miestelyje (Šilalės raj.), o 2018 metais – Kunigaikščio Margirio pėstininkų batalionas Radviliškyje. Brigados, kartu su Krašto apsaugos savanorių pajėgų rinktinėmis turės „padengti“ visą Lietuvos teritoriją, brigada „Geležinis Vilkas“ bus orientuota į Suvalkų koridoriaus gynybą, o brigada „Žemaitija“ turėtų „dengti“ Sankt Peterburgo–Karaliaučiaus kryptį.

Greta struktūrinės plėtros Lietuvos kariuomenė šiuo metu įsigyja ir naujų ginkluotės sistemų, kurios karinius pajėgumus padeda pakelti į naują lygmenį. Tarp tokių įsigijimų minima:

1. Savaeigės haubicos PzH2000 (155 mm), kurios padidins Lietuvos artilerijos galią iki 40 km;

2. Pėstininkų kovos mašinos „Boxer“ (su prieštankinėmis raketomis Spyke) bei nešiojamos III kartos prieštankinės raketų sistemos „Javelin“ sudarys efektyvias galimybes naikinti priešų šarvuotąją techniką iki 4 km atstumu;

3. Lietuva įsigijo priešlėktuvinių gynybos sistemų NASAMS, kurių efektyvus veikimo nuotolis iki 15 km. Taip Lietuvos turima priešlėktuvinė gynybos sistema iš trumpojo nuotolio perėjo prie vidutinio nuotolio (Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017, p. 44–45). Taip pat didelis dėmesys yra skiriamas amunicijos, specialiosios ginkluotės, ryšio priemonių įsigijimui.

Šiuo metu Kaliningrado srityje yra dislokuota tik viena motorizuotų šaulių ir Jūrų pėstininkų brigados (Lietuvos grėsmių nacionaliniam saugumui ataskaita 2020, p. 24), turinčios tik po vieną pilnos parengties bataliono taktinę grupę. Turint omenyje, kad Lietuvos ir Rusijos karinis konfliktas šiuo atveju būtų regioninis (įtrauktų Baltijos šalis, Lenkiją, o potencialiai ir neutralias Švediją bei Suomiją), galima konstatuoti, kad esamomis karinėmis pajėgomis greitai neutralizuoti regione esančių karinių pajėgų, Rusijai nepavyktų. Planuodama agresiją regione, Rusija privalėtų organizuoti kariuomenės permetimą į Vakarų karinę apygardą iš kitų teritorijų. Tai gali būti fiksuojama žvalgybos priemonėmis ir suteikti papildomai laiko sulaukti sąjungininkų pajėgų, t. y. įgyvendinti nacionalinės gynybos strateginius tikslus.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuva, planuodama savo kariuomenės pajėgumų plėtrą, orientuojasi į atgrasymo politikos įgyvendinimą, kuria siekiama, kad priešininkui nebūtų suteikta galimybė tikėtis greitai pabaigti karo veiksmus ir sutrukdyti sąjungininkų karinėms pajėgoms atvykti į regioną. Ši atgrasymo politika įgyvendinama didinant sausumos kariuomenės parengties lygį, aprūpinant ją nauja gynybine įranga (haubicos, pėstininkų kovos mašinos, prieštankinės ir priešlėktuvinės gynybos sistemos), formuojant karinį rezervą. Turint omenyje, kad konfliktas bus regioninis, šiuo metu esanti Lietuvos kariuomenės būklė šią politiką leidžia sėkmingai įgyvendinti.

IŠVADOS

1. Nacionalinis saugumas yra suprantamas kaip valstybės gebėjimas apginti savo bendruomenę nuo bet kokių išorės grėsmių ir poveikių, tų jėgų, kurias pati bendruomenė laiko priešiškomis. Ilgą laiką nacionalinis saugumas buvo suprantamas tik karinius aspektu, t. y. valstybės siekiu apsiginti nuo priešiškos valstybės karinės galios panaudojimo arba grasinimo ją panaudoti. Šiandieninės mokslinės paradigmos konstatuoja, kad nacionalinio saugumo problemos įgauna labiau kompleksinį pobūdį, taip pat didelį vaidmenį vaidina tokie „minkštojo saugumo“ aspektai, kaip nelegali migracija, ekologinės nelaimės, ligų protrūkiai, pavojai, streso testai, kuriuos gali patirti šalies ekonominės, finansinės sistemos, komunikacijų sektorius, gebėjimas apsirūpinti ištekliais bei šalies vidinės socialinės, politinės ir kultūrinės sanglaudos stabilumas. Valstybės uždavinys yra šias grėsmes identifikuoti, nustatyti jų kilimo pavojų bei parinkti tinkamas viešosios politikos priemones jų neutralizavimui.

2. Tarptautinių santykių sistemoje sąveikauja skirtingo dydžio, galios ir institucinio tvarumo valstybės, todėl skiriasi jų galimybės įtakoti tarptautinių santykių sistemą ir joje vykstančius procesus. Dauguma pasaulyje esančių suverenių valstybių priklauso mažųjų valstybių kategorijai. Jos pasižymi ribotomis galimybėmis įtakoti tarptautinių santykių struktūrą, jos pasižymi ribotomis galimybėmis savarankiškai užtikrinti savo saugumą, neturi pakankamai išteklių projektuoti savo išorinės galios kitų valstybių atžvilgiu, o jų saugumo problemos paprastai yra sprendžiamos artimiausio geografinio regiono ribose. Mažųjų valstybių kategorijai yra priskiriamos šalys, kurių gyventojų skaičius nesiekia 20 milijonų, metinės karinės išlaidos yra mažiau nei 10 mlrd. USD, o pačios šalys nėra linkusios savo nacionalinio saugumo problemų spręsti savarankiškai. Tokia sistema turi išimčių (pvz. Izraelis), tačiau bendroji mažųjų valstybių kategorijos apibrėžtis, lieka galiojanti.

3. Mažoji valstybė tarptautinių santykių sistemoje iš prigimties pasižymi galios asimetriją, todėl ji privalo imtis priemonių šią grėsmę neutralizuoti. Ji visada privalo skirti didesnę dėmesį savo kariniam saugumui, kadangi neužtikrinus savo teritorinio vientisumo, neįmanoma užtikrinti normalios socialinės, politinės ir ekonominės raidos. Galios asimetrija yra kontroliuojama per santykinį karinės galios komponento didinimą (atgrasymo politiką), tarptautinį bendradarbiavimą, globalinės saugumo, taikos, tarptautinės teisės institutų plėtrą, dalyvavimą kariniuose aljansuose, aktyvią diplomatinę veiklą humanitarinėse, ekologinėse, vystomojo pobūdžio iniciatyvose.

4. Po Šaltojo karo pabaigos globalinė saugumo sistema regionalizavosi. Pagrindinis šių pokyčių beneficiatorius buvo Europa, kur išnyko globalinės konfrontacijos tikimybė. Europos šalys galėjo sumažinti savo karines pajėgas, plėtoti žemyno ekonominę integraciją ir projektuoti

Euroatlantinių struktūrų plėtrą į Vidurio Rytų Europos valstybes. Pietų Europos valstybių svarbesne saugumo problema tapo konfliktai Vidurio Rytuose, islamizmo stiprėjimas Afrikoje ir nelegali migracija. 2014 saugumo situacija Europoje pasikeitė, nes Rusija pradėjo naują konfrontacijos su Vakarais etapą. Tai tapo saugumo problema Baltijos ir Juodosios jūros regione, tačiau iššūkio bendrai Europos saugumo sistemai Rusija nėra pajėgi sukelti, tačiau gali kilti regioninio pobūdžio karinis konfliktas Baltijos jūros regione. Dėl tos priežastis mažosios Šiaurės Europos šalys grėsmes savo nacionaliniam saugumui regi Rytų-Vakarų konfrontacijos ašimi, o Pietų Europos valstybės linkusios akcentuoti saugumo grėsmes Pietų-Šiaurės ašyje.

5. Šaltojo karo metais sukurtas NATO gynybos aljansas JAV karinės galios ir branduolinio atgrasymo instrumentų pagalba, turėjo padėti neutralizuoti SSRS ir jo satelitų karinės galios asimetriją konvencinės ginkluotės srityje (kuri buvo neutralizuota tik apie 1980 metus). Aljansas išgyveno Šaltojo karo pabaigą, nes iš esmės atitiko tiek JAV interesus globalinio saugumo srityje, tiek regioninių ir mažųjų valstybių karinio saugumo politikos nuostatas regione. Aljansas tapo globalinės saugumo sistemos hegemonu, nes nei viena pasaulio valstybė neturi tokių ekonominių, karinių, technologinių ar finansinių išteklių. Narystė Aljanse yra naudinga ir mažosioms valstybėms, kadangi tai užtikrina JAV dalyvavimą jų nacionalinio saugumo problemų sprendime, gali pasiūlyti netradicinius problemų sprendimo būdus (pavyzdžiui oro policijos misija), sudaro sąlygas mažosioms valstybėms tobulinti kariuomenės sąveikumą, suteikia prieigą prie aukščiausios kokybės karinių technologijų. Per savo egzistavimo laikotarpį Aljanso institucijose susiformavo konsensuso kultūra, tai užtikrina, jog net ir mažiausios valstybės saugumo grėsmės nebus ignoruojamos.

6. Europos šalių ekonominė integracija padėjo Vakarų Europos šalims įveikti karo ekonominius ir socialinius padarinius, kurti sąlygas tarpusavio pasitikėjimo augimui Europoje. Šaltojo karo pabaigoje Europa užbaigė bendrosios rinkos kūrimo procesą ir pradėjo judėti glaudesnės politinės sąjungos kryptimi. Tai neišvengiamai sukūrė poreikį glaudesnei Europos valstybių saugumo ir užsienio politikos integracijai, kas jau buvo užfiksuota Maastrichto sutartyje (1992). Buvo pradėtos kurti tokios Užsienio ir saugumo politikos institucijos, kurios galutinai buvo institucionalizuotos Lisabonos sutartimi (2007). Europa pradėjo aktyviai projektuoti savo galią artimajame užsienyje, tačiau joje dominavo minkštojo pobūdžio galios elementai (gyvenimo būdo patrauklumas, ekonominė parama, narystės perspektyva, prekybos preferencijos). Krizė Balkanuose paskatino Europos valstybes kurti ir bendrus karinius pajėgumus, kurių panaudojimas krizių įveikimo ir taikos palaikymo misijose buvo įrašyti į Amsterdamo sutartį (1999), tačiau tie pajėgumai niekada nebuvo panaudoti. Europos valstybės toliau plėtojo normatyvinės galios projekcijos elementus, didino kooperaciją ginkluotės kūrimo ir gynybos technologijų plėtojimo

sirtyje, organizavo ir įgyvendino civilinio pobūdžio operacijas Afrikoje ir Balkanuose. Tokia užsienio, saugumo ir gynybos politikos kryptis yra įvirtinta ir plėtojama paskutiniuose ES normatyviniuose dokumentuose, patvirtintuose 2016 metais. Europa realizuoja savo pranašumus ekonominėje, socialinėje ir politinėse srityse, o karinio saugumo klausimai lieka NATO kompetencijoje.

7. Pagrindinis Lietuvos nacionalinio saugumo iššūkis iškilęs jau atkūrus Nepriklausomybę yra įveikti buferinės valstybės statusą ir neutralizuoti Rusijos galios asimetriją. Lietuvos polinis elitas greitai artikuliuojo savo nacionalinio saugumo ilgalaikius interesus ir siekė juos realizuoti siekdamas narystės ES ir NATO, o vėliau išnaudodamas narystės teikiamus instrumentus. Siekdama spręsti savo nacionalinio saugumo problemas Lietuva laikėsi nuoseklios atlantizmo politikos krypties NATO (kuri ypač sustiprėjo po krizės Ukrainoje), rėmė ES integraciją bendrosios rinkos, bendrosios valiutos, infrastruktūros integracijos srityse, panaudojo Europos bendrosios rinkos instrumentus, neutralizuodama Rusijos ekonominės galios asimetriją (ypač energetikos srityje). Savo politiką ji aktyviai derino su Baltijos valstybėmis, Lenkija taip pat plėtojo ekonominius, politinius, transporto, saugumo ir kultūrinius kontaktus su Šiaurės šalimis. Nuo 2012 metų Lietuva deklaravo ambicingą politinį siekį – projektuoti savo galią ES Rytų kaimynystės šalyse, siekdama maksimalios pastarųjų valstybių (pirmiausia Ukrainos ir Gruzijos) integracijos į ES ir NATO. Iš esmės tokią Lietuvos nacionalinio saugumo politiką galima laikyti aktyvia, racionalia ir pamatuota.

8. Pasikeitus saugumo aplinkai Lietuvoje, valstybės nacionalinio saugumo politika pradėjo dreifuoti realizmo link. Karinio saugumo srityje kertinis aspektas tapo atgrasymo politika, kuri rėmėsi karinių pajėgumų plėtra bei sąjungininkų pajėgumų didinimu regione pratybų būdu arba siekiant jų nuolatinės dislokacijos regione. Tuo tarpu ekonominiuose santykiuose su Rusija Lietuva stengėsi aktyviai išnaudoti ES bendrosios rinkos ypatybes ir dalį dvišalių kontaktų su Rusija, ypač ekonomikos srityje, perkelti ant Europos Komisijos pečių. Tai ypač efektyviai buvo išnaudota energetinio saugumo srityje, siekiant demonopolizuoti energetinių išteklių tiekimo rinką Pietryčių Europoje ir Baltijos šalyse.

9. Saugumo aplinkos pokyčiai, įvykę 2014 metais, privertė peržiūrėti Lietuvos nacionalinio saugumo strateginius tikslus ir jų įgyvendinimo priemones. Kadangi vėl aktualizavosi karinio konflikto ir agresijos tikimybė Lietuvos teritorijoje, Lietuvos kariuomenei buvo iškeltas uždavinys vykdyti atgrasymo politiką, siekiant užtikrinti, kad potencialus agresorius negalėtų tikėtis greitai pabaigti karo veiksmų Lietuvoje ir sutrukdyti sąjungininkų pajėgoms atvykti į konflikto regioną. Ši atgrasymo politika įgyvendinama didinant sausumos kariuomenės parengties lygį, aprūpinant ją nauja gynybine įranga (haubicos, pėstininkų kovos mašinos, prieštankinės ir priešlėktuvinės gynybos sistemos), formuojant karinį rezervą. Turint omenyje, kad potencialus Vakarų ir Rusijos

karinis konfliktas būtų regioninis (įtrauktų Baltijos šalis, Lenkiją, Švediją, Suomiją), esama Lietuvos kariuomenės būklė ir jos plėtros tempai, tokios atgrasymo strategijos įgyvendinimui yra pakankama.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai (teisės aktai ir oficialūs dokumentai)

1. EUROPOS SĄJUNGA. Visuotinė Europos sąjungos užsienio ir saugumo politikos strategija 2016 [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/6zchc99>
2. LIETUVOS RESPUBLIKA. Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, Valstybės saugumo departamentas, 2020. *Grėsminių nacionaliniam saugumui vertinimas 2020 m.* ISBN 978-609-412-185-2.
3. LIETUVOS RESPUBLIKA. Krašto apsaugos ministerija, 2017. *Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga 2017* [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/wz7dgvw>
4. LIETUVOS RESPUBLIKA. Lietuvos kariuomenė, 2012. *Lietuvos kariuomenės vizija iki 2025 m.* Patvirtinta Lietuvos kariuomenės vado 2012 m. gegužės 3 d. įsakymu Nr. V-479 (Lietuvos kariuomenės vado 2015 m. spalio 2 d. įsakymo Nr. V-1205 redakcija) [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/nkbs2e>
5. LIETUVOS RESPUBLIKA. Lietuvos Respublikos Seimas, 2002. *Lietuvos nacionalinio saugumo strategija*. Patvirtinta 2002 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu IX-98. Žin. 56-2233, (Aktuali redakcija 2002-06-07 – 2005-01-19). [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/bs79b>
6. LIETUVOS RESPUBLIKA. Lietuvos Respublikos Seimas, 2005. *Lietuvos nacionalinio saugumo strategija*. Patvirtinta 2002 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu IX-98. Žin. 56-2233, (Aktuali redakcija 2005-01-20 – 2012-06-30) [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/gbbgukc>
7. LIETUVOS RESPUBLIKA. Lietuvos Respublikos Seimas, 2012. *Lietuvos nacionalinio saugumo strategija*. Patvirtinta 2002 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu IX-98. Žin. 56-2233, (Aktuali redakcija 2012-07-01 – 2017-01-25) [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/ytvswb>
8. LIETUVOS RESPUBLIKA. Lietuvos Respublikos Seimas, 2017. *Lietuvos nacionalinio saugumo strategija*. Patvirtinta 2002 m. gegužės 8 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu IX-98. Žin. 56-2233 (Aktuali redakcija 2017-01-26) [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/23pumre>

9. LIETUVOS RESPUBLIKA. Lietuvos Respublikos Seimas, 2017. *Lietuvos nacionalinio saugumo strategija*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2017 m. sausio 17 d. nutarimu Nr. XIII-202. ISBN 978-609-412-112-8.

10. LIETUVOS RESPUBLIKA. Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija Nr. XIII-9 „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos nuoseklumo ir tęstinumo 2016–2020 metais“. Priimta 2016-11-15 [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/df42vpu>

Literatūra (monografijos, straipsniai periodiniuose mokslo žurnaluose ir kt.)

11. ALLIED JOINT FORCE COMMAND HEADQUARTERS BRUNSSUM, 2020. NATO RESPONSE FORCE (NRF) 2020 [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/g3dnzy>

12. BAILES, Alyson J. K., Bradlay A. THAYER & Baldur THORHALLSSON, 2016. Alliance theory and alliance ‘Shelter’: the complexities of small state alliance behaviour. *Third world tematichs: A TWQ Journal* [interaktyvus], vol 1, 2016 - Issue 1, p. 1-19 [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1080/23802014.2016.1189806.

13. BAJARŪNAS, Eitvydas, 2013. Šiaurės ir Baltijos šalių bendradarbiavimas saugumo ir gynybos srityse. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2013 m.* p. 83-115. ISSN 1648-8016.

14. BAJARŪNAS, Eitvydas, Vytautas KERŠANSKAS, 2018. Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017-2018 m.* p. 127-142. ISSN 2424 -4562.

15. BALDACCHINO, Godfrey, Anders WIVEL, 2020. Small states: concepts and theories. *Handbook on politics of small states 2020*. p. 2-19. ISBN 978-1788-112-93-2.

16. BIELSKIS, Andrius, 2003. Tarp dviejų ugnių – Europa versus Amerika. *Kultūros barai*. Nr. 12 (469), p. 12-18. ISSN 0134-3106.

17. BNS, 2018. Europos Komisija kitą savaitę paskelbs apie taikos susitarimą su „Gazprom“ [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/hakkaag>

18. BOYD, Jonathan A., 2017. JAV užsienio politikos tyrimų ir analizės centrai ir jų požiūris į Baltijos valstybių saugumą. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2016-2017 m.* p. 9-42. ISSN 2424-4562.

19. BRAW, Elisabeth, 2018. Germany, the sleeping giant of European Defence. *Security of Baltic sea region revisited amid Baltic centinentary. Riga conference papers*. p. 64-73. ISBN 978-9934-567-25-4.

20. BUDRYS, Kęstutis, 2007. Bendradarbiavimo su Lenkija įtaka Lietuvos energetiniame saugume. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2008 m.* p. 213-270. ISSN 1648-8016.
21. BUZAN, Barry, 1997. Žmonės, valstybės ir baimė. Vilnius: Eugrimas. Vilnius: VU. ISBN 9986-752-22-1.
22. BUZAN, Barry, Ole WEAVER, 2003. Regions and Powers: The Structure of International Security. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-0511-491-25-2.
23. CLARK, Terry D, 2008. U.S. Foreign policy in the aftermath of the 2006 Congressional elections: Neoconservatism and its opponents. *Lithuanian annual strategic review 2007.* p. 9-24. ISSN 1648-8024.
24. ČESNAKAS, Giedrius, 2010. Energetinis saugumas Baltijos – Juodosios jūros regione: nesaugumo ištakos ir poveikis valstybėms. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2011-2012 m.,* p. 149-188. ISSN 1648-8016.
25. DALBY, Simon, 2008. Imperialism, Domination, Culture: The Continued Relevance of Critical Geopolitics. *Geopolitics.* No. 3. (13), p. 413-436. ISSN 1557-3028.
26. DENISENKO, Viktor, 2016. Kremliaus propagandinių matricų, taikomų Lietuvoje panašumai ir skirtumai. *Žurnalistikos tyrimai* [interaktyvus], Nr. 11, p. 103-121 [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per: doi: 10.15388/ZT/JR.2016.11.10752.
27. DOKOS, Thanos P., 2007. Security Sector Transformation in Southeastern Europe and the Middle East. OS: Press. ISBN 978-1-58603-757-4.
28. ELMAN, Colin, Michael A. JENSEN, 2008. Realism. *Security studies. An introduction.* Ed. Williams P., D. Abingdon: Routledge, 15-26 p. ISBN 978-0-415-78280-7.
29. GAJAUSKAITĖ, Ieva, 2013. Strateginės partnerystės valstybių užsienio politikoje: Lenkijos–Ukrainos ir Lietuvos–Ukrainos strateginių partnerysčių lyginamoji analizė. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2012-2013 m.* p. 185-224. ISSN 1648-8016.
30. GEČIENĖ, Ingrida, 2015. Lietuvos gyventojų subjektyvus saugumo suvokimas išorinių grėsmių kontekste. *Kultūra ir visuomenė: Socialinių tyrimų žurnalas.* Nr. 6 (1), p. 55-69. ISSN 2335-8777.
31. GELFAND, Michele J., Sarah L. LYONS, Janetta LUN, 2012. Toward a psychological science of globalization. *Journal of Social Issues* [interaktyvus], Vol: 8, p. 841-853 [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1111/j.1540-4560.2011.01731.x.
32. GRÆGER, Nina., Kristin M. HAUGEVIK, 2011. The EU's Performance with and within NATO: Assessing objectives, outcomes and organisational practices. *Journal of European Integration* [interaktyvus], No. 33 (6), p. 743-757 [žiūrėta 2020 m. liepos 7 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1080/07036337.2011.606698.

33. HEYDEMANN, Steven, 2007. Upgrading Authoritarianism in the Arab World. *Saban Center Analysis Paper* [interaktyvus], No. 13, p. 1-38 [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/y4v74tc>
34. HOUGEVIK, Kristin, Pernille RIEKER, 2017. Autonomy or integration? Small-state responses to a changing European security landscape. *Global Affairs* [interaktyvus], No. 3 (3), p. 211-221 [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1080/23340460.2017.1377625.
35. JAKNIŪNAITĖ, Dovilė, 2013. Baltijos valstybės ir Rusija: liminali dvišalių santykių būklė. *Politologija*. Nr. 3 (71), p. 21-45. ISSN 1392-1681.
36. JANELIŪNAS, Tomas, 2004. Saugumo studijos – grįžimas prie objektyvistinio analizės modelio. *Politologija*. Nr. 2 (34), p. 45-77.
37. JASUTIS, Gražvydas, 2011. Karinio aljanso patvarumo tyrimas: Rusijos ir Baltarusijos atvejis. *Daktaro disertacija*. Vilnius: VU.
38. JUOZAITIS, Justinas, 2014. Atstovavimas energetinio saugumo interesams Europos Sąjungoje ir NATO: tikslai ir rezultatai. *Lietuva globalioje erdvėje: metinė apžvalga 2013-2014 m.* Vilnius: Versus aureus, p. 55-66. ISSN 2351-7085.
39. KARPAVIČIŪTĖ, Ieva, 2014. Lietuvos saugumo, gynybos ir užsienio politika: 2014 m. Prioritetai ir iššūkiai. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2013-2014 m.* p. 16-30. ISSN 1648-8016.
40. KOJALA, Linas, Vytautas KERŠANSKAS, 2015. Rusijos agresijos Ukrainoje poveikis Lietuvos nacionalinio saugumo plėtojimui. Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2014-2015. T. 13, p. 173-191. ISSN 1648-8016.
41. LARSEN, Henrik Gutzon, 2011. The need and ability for expansion. Conceptions of living space in the small-state geopolitics of Gudmund Hatt. *Political geography* [interaktyvus], No. 30, p. 38-48 [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1016/j.polgeo.2010.12.006.
42. LAWLER, Peter, 2008. Peace studies. *Security studies. An introduction*. Ed. Williams P., D. Abingdon: Routledge. p. 74-87. ISBN 978-0-415-78280-7.
43. Lietuvos kariuomenės interneto svetainė. *NATO Enhanced Forward Presence (eFP) in Lithuania* [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/wf8gvt>
44. LONG, Tom, 2017a. It's not the size, it's the relationship: from "small states" to asymmetry. *International Politics* [interaktyvus], No. 54 (2), p. 144-160, [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1057/s41311-017-0028-x.

45. LONG, Tom, 2017b. Small States, Great Power? Gaining influence through intrinsic, derivative, and collective power. *International Studies Review* [interaktyvus], No. 19, p. 185–205, [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1093/isr/viw040.
46. LOPATA, Raimundas, Nortautas STATKUS, 2006. Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006 m.* p. 27-84. ISSN 1648-8016.
47. MATULIONYTĖ, Erika, 2008 Grėsmių nacionaliniam saugumui nustatymas ir jų prevencijos galimybės. *Jurisprudencija*. Nr. 4 (106), p. 93-99. ISSN 1392-6195.
48. McDONALD, Matt, 2008. Constructivism. *Security studies. An introduction*. Ed. Williams P., D. Abingdon: Routledge, p. 59-72. ISBN 978-0-415-78280-7.
49. MELLANDER, Maria, Hans MOURITZEN, 2016. Learning to assert themselves: Small states in asymmetrical dyads – two Scandinavian dogs barking at the Russian bear. *Copperation and Conflict* [interaktyvus], No. 51 (4), p. 1-20 [žiūrėta 2020 m. birželio 1 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1177/0010836716652427.
50. MERIDOR, Dan, Ron ELDADI, 2019. *Israel's National Security Doctrine: The Report of the Committee on the Formulation of the National Security Doctrine (Meridor Committee), Ten Years Later*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies. ISBN 978-965-92713-3-7.
51. MINIOTAITĖ, Gražina, 2010. Baltijos valstybių užsienio ir saugumo politikos europeizacijos tendencijos. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2011 m.*, p. 127-142. ISSN 1648-8-016.
52. MINIOTAITĖ, Gražina, Dovilė JAKNIŪNAITĖ, 2001. Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu. *Politologija*. Nr. 3 (23), p. 1-23. ISSN 1392-1681.
53. MIX, Derek E., 2013. *The European Union: Foreign and Security Policy*. Washington: Congressional Research Service [interaktyvus], [žiūrėta 2020 m. birželio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/tbgyehu>
54. MOTIEKA, Egidijus, Laurynas KASČIŪNAS, 2006. Lietuvos ir Vokietijos santykiai XXI a. pradžios globalių geopolitinių iššūkių kontekste. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, p. 87-112. ISSN 1648-8-016.
55. MOTIEKA, Egidijus, Nortautas STATKUS, Jonas DANILIAUSKAS, 2005. Globali geopolitinė raida ir Lietuvos užsienio politikos galimybės. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, p. 39-80. ISSN 1648-8-016.
56. MOURITZEN, Hans, Anders WIVEL, 2005. *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration*. London: Routledge. ISBN 978-041-54297-7-1.

57. MURAUSKAITĖ, Eglė E., 2018. Branduoliniai reikalai: Lietuvos saugumo kultūra NATO raidos kontekste. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017-2018 m.*, p. 33-57. ISSN 1648-8-016.
58. NASRA Skander, Peter DEBAERE, 2012. The European Union in the G20: What role for small states? *Cambridge Review of International Affairs* [interaktyvus], Vol. 29, No. 1, p. 1-22, [žiūrėta 2020 m. birželio 1 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1080/09557571.2012.678304.
59. NAVARI, Cornelia, 2008. Liberalism. *Security studies. An introduction*. Ed. Williams P., D. Abingdon: Routledge, p. 29-43. ISBN 978-0-415-78280-7.
60. NEUMANN, Iwer B., Sieglinde GSTÖHL, 2006. Introduction: Lilliputians in Gulliver's world? *Small states in international relations*. Ed. Ingebritsen P., Neumann I. B., Gstöhl S., Beyer J. Seattle: University of Washington Press, p. 3-36. ISBN 978-0-295-80210-7.
61. NUGARAITĖ, Audronė, 2013. Informacinės erdvės svarba ir valdymas viešojoje valstybės komunikacijoje. *Agora: politinių komunikacijų studijos*, Nr. 3, p. 24-31. ISSN 2424-3663.
62. O'HANLON, Michael, 2017. A new security Architecture for Eastern Europe. *Beyond NATO*. Washington: Brookings institution press. ISBN 9-780-8157-3258-7.
63. PARSONS, Wayne, 2001. *Viešojo politika: Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas. ISBN 9986-752-89-2.
64. PEDI, Revecca., Katerina SARRI, 2019. From the "Small but Smart State" to the "Small and Entrepreneurial State": introducing a framework for Effective Small State Strategies within the Eu and Beyond. *Baltic Journal of European studies*, Vol. 9, No. 1, p. 3-19. ISSN 2674-4619.
65. PETRAITIS, Jaunius, 2012. Politinis realizmas tarptautiniuose santykiuose: samprata ir nesusipratimai po Šaltojo karo. *Politologija*, Nr. 1 (65), p. 29-92. ISSN 1392-1681.
66. RAČIUS, Egdūnas, 2008. Devaluation of democracy: The case of Afghanistan and Iraq. *Lithuanian annual strategic review 2007*, p. 47-66. ISSN 1648-8024.
67. RICKLI, Jean-Marc, 2008. European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 21. No 3, p. 307-325. ISSN 0955-7571.
68. SHEPHERD, Alistair J. K., 2009. A milestone in the history of the EU: Kosovo and the EU's international role. *International Affairs* [interaktyvus], No. 85 (3), p. 513-530 [žiūrėta 2020 m. birželio 1 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1111/j.1468-2346.2009.00811.x.
69. SMOLEN, Kinga, 2012. Evolution of geopolitical schools of thought. *OL PAN* [interaktyvus], No. 7., p. 5-19 [žiūrėta 2020 m. birželio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://tiny.lt/wm64kac>

70. STEINMETZ, Robert, Anders WIVEL, 2010. (ed) *Small states in Europe: Challenges and Opportunities*. London: Routledge. ISBN 978-113-82534-6-9.
71. ŠERPETIS, Kęstutis, 2010. Europos Sąjunga kaip XXI a. minkštoji imperija. *Politikos mokslų almanachas*. T. 8., p. 7-42. ISSN 2029-0225.
72. ŠERPETIS, Kęstutis, 2017. Postkomunizmo ir postliberalizmo paradai: konvergencija ar koegzistencija? *Politologija*. Nr. 4 (88), p. 163-177. ISSN 1392-1681.
73. ŠEŠELGYTĖ, Margarita, 2013. "Lithuania" Strategic Cultures in Europe: Security and Defence Policies Across the Continent. Ed. Biehl H, Giegerich B., Jonas A. New York: Springer Science & Business Media. ISBN 978-3-658-01168-0.
74. ŠLEIVYTĖ, Janina, 2009. Russia's European Agenda and the Baltic State. *The Shrivenham Papers*. No. 7. London: Routledge. ISBN 978-0-9553921-6-0.
75. ŠVARPLYŠ, Andrius, Arvydas Virginijus MATULIONIS, 2009. Konceptuali kaita Europos intergacijos teorijose. *Filosofija. Sociologija*. T. 20. Nr. 2., p. 104-113. ISSN 0235-7186.
76. THORHALLSSON, Baldur, 2012. Small States in the UN Security Council: Means of Influence? *The Hague Journal of Diplomacy* [interaktyvus], No. 7., p. 135-160, [žiūrėta 2020 m. birželio 1 d.]. Prieiga per: doi: doi.org/10.1163/187119112X628454.
77. TRAINAUSKIENĖ, Sigita, 2013. Transatlantiniai santykiai ir Lietuva: dar kartą apie saugumą. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2012-2013 m.*, p. 57-80. ISSN 1648-8016.
78. URBELIS, Vaidotas, 2005. Lietuvos atgrasymo strategija. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005 m.*, p. 245-272. ISSN 1648-8016.
79. URBELIS, Vaidotas, 2012. Implication of smart defence initiative for small members of NATO. *Lithuanian annual strategic review 2013*, Vol. 13, p. 9-27. ISSN 1648-8024.
80. URBELIS, Vaidotas, 2015. The Relevance and Influence of Small States in NATO and the EU Common Foreign and Security Policy. *Lithuanian annual strategic review 2014-2015*, Vol. 14, p. 61-78. ISSN 1648-8024.
81. UŠIAK, Jaroslav, 2018. Slovakia's perspective on NATO. *Communist and post communist studies*, Vol. 51, p. 125-137. ISSN 0967-067X.
82. VAICEKAUSKAITĖ, Živilė Marija, 2017. Security Strategies of Small States in a Changing World. *Journal of Baltic security* [interaktyvus], No 3 (2), p. 7-15, [žiūrėta 2020 m. birželio 1 d.]. Prieiga per: doi: 10.1515/jobs-2017-0006.
83. VAIČIŪNAS, Žygimantas, 2009. Europos sąjungos bendros energetikos politikos formavimasis ir Lietuvos interesai. *Politologija*. Nr. 3 (55), p. 89-120. ISSN 1392-1681.
84. VIOTTI, Paul R., Mark V. KAUPPI, 2010. International Relations Theory. London: Longman. ISBN 978-0-205-08293-3.

85. VITKUS, Gediminas, 2005a. From Iraq to Ukraine: EU Foreign Policy and Ambitions of the Small(er) States. *Lithuanian Political Science Yearbook 2004*, p. 147-160. ISSN 1392-9321.
86. VITKUS, Gediminas, 2005b. Rusijos – JAV – ES „trikampis“ ir mažesnės valstybės 2003-2004 metais. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, T. 3, p. 129-152. ISSN 1648-8016.
87. VITKUS, Gediminas, 2009. Dabartinis Europos Sąjungos ekonominės ir politinės integracijos etapas – kaip spręsti sendaikčio dilemą. *Politologija*, Nr. 3 (55), p. 3-29. ISSN 1392-1681.
88. VITKUS, Gediminas, 2015a. Baltic States' Foreign Policies vis-a-vis Russia, in Light of the Ukraine Crisis. *Russian analytical digest*, No. (4) 176, p. 2-17. ISSN 1863-0421.
89. VITKUS, Gediminas, 2015b. Towards Stronger Normative Power: the Nature of Shift in EU Foreign Policy in the Context of the Crisis in Ukraine. *European Integration studies* [interaktyvus], No. 9, p. 8-19 [žiūrėta 2020 m. birželio 1 d.]. Prieiga per: doi: x.doi.org/10.5755/j01.eis.0.9.12792.
90. WHITWORTH, Sandra, 2008. Feminist perspective. *Security studies. An introduction*. Ed. Williams P., D. Abingdon: Routledge, p. 103-114. ISBN 978-0-415-78280-7.
91. WILLIAMS, Paul D., 2008. Security studies. An introduction. Abingdon: Routledge. ISBN 978-0-415-78280-7.
92. ZAGARE, Frank C., 2008. Game theory. *Security studies. An introduction*. Ed. Williams P., D. Abingdon: Routledge, p. 44-56. ISBN 978-0-415-78280-7.
93. ŽIGARAS, Feliksas, 2002. Baltijos šalys: saugumas ir gynyba 1990-2002 m. Vilnius. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. ISBN 9955-423-15-3.
94. ŽILINSKAS, Remigijus, 2016. Lietuvos ir Lenkijos strateginiai interesai ES bendroje saugumo ir gynybos politikoje: ieškant panašumų per skirtumus. *Politikos mokslų almanachas*, Nr. 19, p. 73-93. ISSN 2029-0225.

1 lentelė. Dvišalio ir regioninio bendradarbiavimo plėtojimo kryptys Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje

Valstybė ar grupės	Lietuvos nacionalinio saugumo strategijos redakcija			
	2002	2005	2012	2017
JAV	JAV pagrindinis saugumo partneris Europoje. Parama JAV antiteroristinei kampanijai	JAV pagrindinis saugumo partneris Europoje	Stiprins dvišalius santykius su JAV politinėje, karinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūros ir kitose srityse, plėtos bendradarbiavimą tarptautinėse organizacijose, laikydama strateginę partnerystę su JAV vienu svarbiausių išorės saugumo aplinkos formavimo įrankių, o aktyvią JAV narystę NATO ir karinį buvimą Europoje – esminiu Lietuvos Respublikos saugumo garantu	Stiprins dvišalius santykius su JAV politinėje, karinėje, ekonominėje, energetinio saugumo, socialinėje, kultūros ir kitose srityse, plėtos bendradarbiavimą tarptautinėse organizacijose, laikydama strateginę partnerystę su JAV vienu svarbiausių palankios saugumo aplinkos formavimo įrankių, o aktyvią JAV narystę NATO ir karinį buvimą Lietuvos Respublikoje ir Baltijos regione – esminiu Lietuvos Respublikos saugumo garantu
Šiaurės šalys	Parama Lietuvos integracijai į ES ir NATO	Abstraktus kontaktų plėtojimas	Aktyvus bendradarbiavimas saugumo, politinėje, švietimo ir mokslo, kultūros, ekonomikos, finansų, energetikos, transporto, aplinkosaugos ir kitose srityse	Partnerystės plėtra saugumo, politikos, strateginės komunikacijos, švietimo ir mokslo, kultūros, ekonomikos, finansų, energetikos, transporto, aplinkosaugos ir kitose srityse
Baltijos šalys	Bendrų karinių dalinių plėtojimas	Bendrų karinių dalinių plėtojimas	Bendri energetikos, informacinio saugumo projektai	Infrastruktūros vystymas kartu su Lenkija
Rusija ir Baltarusija	Siekimas įtraukti Rusiją į partnerystę su NATO. Pragmatiškas ir selektyvus bendradarbiavimas su Baltarusija	Remia daugiašales iniciatyvas, skirtas įtraukti Rusiją į glaudesnę praktinę bendradarbiavimą su NATO bei Europos Sąjunga, ir pati aktyviai jose dalyvauja. Selektyvus bendradarbiavimas su Baltarusija. Lietuvos interesų Baltarusijoje integravimas į ES politiką	Lietuvos Respublika remia NATO bendradarbiavimą su Rusija abipusiškumo, pasitikėjimo ir išipareigojimų įgyvendinimo principų pagrindu, skatins didesnę ES dalyvavimą sprendžiant Lietuvai svarbius santykių su Rusija klausimus. Baltarusija nebeminima	Gerų kaimyninių santykių palaikymas ir plėtojimas su Rusijos Federacija būtų pageidautinas, bet įmanomas tik tada, kai Rusijos Federacija gerbs tarptautinės teisės normas ir principus, kaimyninių valstybių suverenumą ir teritorijos vientisumą, vykdys savo tarptautinius išipareigojimus ir įgyvendins Minsko

				susitarimus
Lenkija	Strateginė partnerystė, siekiant paramos stojant į NATO. Siekiama Lenkijos pagalbos ryšių, transporto integracijos į ES infrastruktūrą tema	Lenkija svarbi grandis integruojant Lietuvos ūkio, informacines ryšių, transporto, energetikos infrastruktūras į ES sistemą	Karinėje, energetinio saugumo, transporto ir kitose srityse toliau plėtos bendrus regioninius infrastruktūros projektus	Bendri projektai kartu su Baltijos šalimis
Rytų kaimynystės šalys	Aktyviai dalijasi bendradarbiavimo patirtimi saugumo srityje Baltijos jūros regione su kitų suinteresuotų regionų, ypač Vidurio Europos, Balkanų, Užkaukazės ir Vidurio Azijos, valstybėmis	Remiama Ukrainos narystė NATO ir ES. NATO ir ES integracijos patirties sklaida Moldovoje ir Pietų Kaukaze	Tęs ES Rytų partnerystės politiką, tęs aktyvų bendradarbiavimą su Armėnija, Azerbaidžanu, Baltarusija, Gruzija, Moldova ir Ukraina Lietuvai ir šioms valstybėms svarbiose srityse. Lietuvos Respublika remia šių valstybių europinės ir euroatlantinės integracijos siekius	Tęs aktyvų bendradarbiavimą su Armėnijos Respublika, Azerbaidžano Respublika, Baltarusijos Respublika, Gruzija, Moldovos Respublika ir Ukraina Lietuvos Respublikai ir šioms valstybėms svarbiose srityse. Į bendradarbiavimą įtrauks ES struktūras

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal nurodytus dokumentus